

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduste valdkond
Johan Skytte poliitikauuringute instituut

Kristiine Järvan

**Avatus valimisvõitlusele Eesti 2015. aasta
parlamendivalimistel ning suhe sotsiodemograafiliste
tunnuste, hoiakute ja erakondlike eelistustega**

Magistritöö

Juhendaja: Mihkel Solvak, PhD

Tartu 2017

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite seisukohad, ning kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

.....

/töö autori allkiri/

Kaitsmine toimub ...../kuupäev/ kell ...../kellaeg/
...../aadress/ auditooriumis ...../number/.

Retsensent: ..... /nimi/ (...../teaduskraad/),
..... /amet/

LÜHIKOKKUVÕTE

Valimiskäitumise uurimine piirdub sageli vaid konkreetse valimistel antud hääle analüüsiga. Tegelikkuses eelneb diskreetsele parteivalikule keeruline protsess, kus valija oma tunnuste ja kõrvaltegurite mõjul olemasolevate erakondade seast endale ühe välja valib - mõni valija kahtleb oma otsustes enam kui teine. Töö eesmärk on uurida, kui suur ja milline osa Eesti valijaskonnast on erakondliku konkurentsi objektiks - kui palju, millise sotsiodemograafilise profiiliga ning milliste poliitiliste hoiakutega inimesed on valmis hääletama enam kui kahe erakonna poolt kõrge tõenäosusega. Niisamuti leitakse, kui võrd stabiilsed on Eesti kuue suurema erakonna valijaskonnad ning milliste erakondade vahel liiguvad kõige tõenäolisemalt hääled.

Töö tulemused näitavad, et erakondlikule konkrentsile on avatud ligikaudu veerand Eesti valijaskonnast, samuti neljandikul ei ole kindlaid eelistusi ning koguni pooled valijatest on erakonnatruud. Seega on ligikaudu pooltel Eesti valijatest poliitilised eelistused väga kinnistunud ja umbkaudu veerand valijatest on potentsiaalsed häälevahetajad. Valimisvõitlusele avatud valijate puhul on enamjaolt tegemist valijatega, kes on eestlased, nooremad, kõrgema haridustasemega ja kõrgema sissetulekuga. Poliitilised hoiakud erinevad valdavalt erakondade lõikes ning hoiakud seega poliitilist avatust ei mõjuta. Erakondlike eelistuste analüüsimisel selgub, et kõige stabiilsema valijaskonnaga on Keskerakond ning kõige vähem lojaalsed on Isamaa ja Res Publica Liidu valijad. Töö analüüsis joonistub välja väga huvitav muster, mille kohaselt ei hääletaks Keskerakonnale oma hääle andnud inimesed kõrge tõenäosusega mitte ühegi teise erakonna poolt ning samas ei hääletaks ühegi erakonna valijaskond tõenäoliselt Keskerakonna poolt. See viitab Eesti parteimaastiku selgele polariseeritusele, kus valijad jagunevad sõltuvalt nende sotsiaalsest grupist. Eesti parteisüsteem võib seega tunduda pealtnäha üsna stabiilne, kuid tegelikult seisab selle taga mõneti individuaalne valimiskäitumine, mis on märksa korrapäratum.

SISUKORD

Sissejuhatus	5
1. Valimisvõitlus	7
1.1 Valimiskäitumise stabiilsus	7
1.2 Sõltuv muutuja valimiskäitumise uurimisel	8
1.2.1 Poliitiliste hinnangute ja otsuste empiirilise eraldamise vajadus	8
1.2.2 Avatus valimisvõitlusele	10
1.3 Valimiskäitumise stabiilsust mõjutavad tegurid	10
1.4 Valimiskäitumise stabiilsus Eestis	13
2. Metodoloogia	15
2.1 Andmestik	15
2.2 Metodoloogia	16
3. Analüüsi tulemused	18
3.1 Valimisvõitlusele avatute, erakonnatruude ja kindla eelistusega valijate osakaal ..	18
3.2 Valimisvõitlusele avatute, erakonnatruude ja kindla eelistusega valijate profiil ..	19
3.2.1 Sotsiodemograafilised tunnused	19
3.2.2 Poliitilised hoiakud	24
3.2.3 Erakondlikud eelistused	27
3.3 Multinominaalne logistiline regressioon	33
4. Järeldused	35
Kokkuvõte	38
Kasutatud kirjandus	41
<i>Summary</i>	44
LISAD	46

SISSEJUHATUS

Poliitilise süsteemi stabiilsus on demokraatlikule riigile hädavajalik - äärmuslik ebaregulaarsus pärsib riigi arengut, kuna jõuvahekorra pideva muutumise tõttu jäävad pooleli kavandatavad tegevusplaanid. Samas võib ka totaalselt muutumatu parteisüsteem riigi arenemist halvata, sest võimulolijad ei tunne enam nii suurt vajadust pingutada. Demokraatliku riigi stabiilsuse määravad valijad, kes seavad oma häälega üles võimule pääsejad. Valijaid on väga mitmenäolisi ning sellest tulenevalt on erinevad ka poliitilised eelistused ja hääletamisharjumused.

Eesti erakondlik süsteem on laias laastus püsinud üsna muutumatuna, seda vähemalt taasiseseisvumisele järgnevate aastatega võrreldes. Loomulikult on aeg-ajalt nihkeid toimunud, mõned parteid on hääbunud ja tegevuse praktiliselt lõpetanud, teisalt on erakondasid jällegi juurde tekkinud. Viimatine suurem muudatus Eesti parteimaastikul toimus 2015. aasta Riigikogu valimisel, kus parlamenti pääsesid nelja traditsioonilisema suurerakonna kõrval ka kaks uustulnukat - Eesti Vabaerakond ja Eesti Konservatiivne Rahvaerakond. Viimastest parlamendivalimistest alates on spekulieritud, milliste valijate hääled kahe uue ja arvestatava erakonna edu garanteerisid. Säärased muutused tõestavad, et Eesti valijaskonnas peab olema üsna suur grupp valijaid, kelle erakondlikud eelistused on tegelikult kõigutatavad ning kes on seekaudu valimisvõitluse objektiks. Seega võib valimiskäitumine tunduda üldjoontes stabiilsena, kuid näiliselt stabiilse süsteemi taga võib olla korrapäratum individuaalne valimiskäitumine.

Käesolevas magistritöös analüüsitakse, milliste valijate hääle eest Eesti parlamendivalimistel tegelikkuses konkureeritakse, milline on valimisvõitlusele avatud elektoraat. Avatud valijate sotsiodemograafiliste tunnuste, poliitiliste hoiakute ja erakondlike eelistuste abil vaadeldakse, millest on tingitud nende avatus või suletus erakondlikule konkurentsile. Analüüs näitab, kui palju ja millise profiiliga on Eesti poliitiliselt avatud valijad, milliste erakondade valijaskondade hulgas on neid kõige enam ning kuidas on nende avatus seotud Riigikogu valimistel antud häälega. Seega eeldatakse, et valimisvõitlusele avatud valijaskond eristub teatud tunnuste poolest suletud valijaskonnast. Eesti avatud valijate kirjeldamiseks tuleb nad esmalt õigesti defineerida, seeläbi saab valijaskonda grupeerida sõltuvalt nende poliitilise avatuse astmest. Oluline on siinkohal analüüsida moodustatud gruppide suurusi ja tunnusjooni.

Eesti erakondade valijaskondade seismist poliitilist avatust ei ole varasemalt väga põhjalikult analüüsitud, siiski on mõnevõrra uuritud, kuivõrd stabiilne on Eesti valijaskond laias laastus (vt. Solvak 2011; Solvak 2012; Järvan 2014). Erakondlike eelistuste tasandil aga nii detailselt peatunud ei ole. Antud töö tulemused toovad siia selgust ning näitavad, kuivõrd stabiilne on Eesti valijaskond üldiselt ning kuidas muutub see erakondade lõikes. Selle teadasaamine aitab hinnata, millised valijarühmad panevad paika Eesti seadusandliku võimu ning milliste tunnuste ja erakondlike eelistustega valijad mõjutavad tulevasi Riigikogu koosseise kõige rohkem.

Magistritöö tugineb 2015. aasta Riigikogu valimiste järgsele ligi 1000 valija seas läbi viidud uuringule, mille teostas sotsiaal- ja turu-uuringute keskus Saar Poll koostöös Tartu Ülikooli Johan Skytte poliitikauuringute instituudiga. Magistritöö empiiriline analüüs viiakse läbi andmetöötlusprogrammiga IBM SPSS Statistics ning kasutab seega kvantitatiivset uurimismeetodit. Paraku ei saa olemasoleva andmestiku abil mõõta tegelikku hääle vahetamist ning selle tõenäosust valimisvõitlusele avatute seas, kuna uuringus ei küsita valija 2011. aasta parlamendivalimiste parteivalikut (lisaks 2015. aasta valimistele). Viimase tõttu ei saa statistiliselt tõestada seda, kas poliitiliselt avatud valijad ka suurema tõenäosusega oma häält vahetavad, kuid seda on varasemalt tõestatud 2007. aasta ja 2011. aasta Eesti Riigikogu valimiste võrdluses (Järvan 2014).

Magistritöö esimeses pooles keskendutakse valimiskäitumist ja selle stabiilsust analüüsivale kirjandusele. Teoorias osas käsitletakse poliitiliste eelistuste ja reaalse otsuste eraldamise vajadust, valimisvõitlusele avatuse definitsiooni, häält mõjutavaid tegureid ning Eesti valimiskäitumise mustrit. Teoreetilisele osale järgneb empiiriline osa, kus kirjeldatakse kasutatavat andmestikku ja metodoloogiat analüüsi läbiviimisel. Empiirilises analüüsis kirjeldatakse Eesti valijaskonna põhjal, kuivõrd palju on valimisvõitlusele avatud ja suletud valijaid ning millised on nende sotsiaal-demograafilised tunnused, poliitilised seisukohad ja erakondlikud eelistused. Kirjeldava statistika järel viiakse läbi multinominaalne logistiline regressioon, kus ennustatakse eri valijagruppide tõenäosust hääletada kuue Riigikogus oleva erakonna poolt. Pärast seda tehakse järeldused analüüsist ning kokkuvõtte tehtud tööst.

1. VALIMISVÕITLUS

1.1 Valimiskäitumise stabiilsus

Valimisvõitlus on demokraatliku riigi lahutamatu osa - erakonnad konkureerivad võimule saamiseks hääleõiguslike kodanike toetuse pärast. Valijate poliitilised eelistused ei ole aga enamjaolt püsivad, eelistuste muutumise tõttu varieeruvad valitsuste koosseisud. Poliitiliste eelistuste vahetumist ei saa lugeda läbinisti positiivseks ega ka negatiivseks. Muutumatute erakondlike eelistuste ja valikute puhul näeksime koalitsioonis ja opositsioonis aastast aastasse samu parteisid, mis ei ole aga demokraatlikule riigile omane. Samas ei laseks üdini ebastabiilne parteisüsteem viia täielikult lõpuni poliitprogramme ning see tekitaks poliitilist ebakindlust, mille tõttu kannataks demokraatlik režiim. Tugevalt kõikuv poliitsüsteem lihtsustab äärmuslikumate kõrvalseisjate võimule tulekut (Mainwaring ja Zoco 2007: 157-158). Võimu vahetumise taga on seega hääle vahetamine ning loomuliku demokraatliku protsessi tagab mõõdukas volatiilsuse tase.

Volatiilsusnäitaja

Parteisüsteemi stabiilsust peegeldab hästi volatiilsusnäitaja ning arvatakse, et koguvolatiilsuse ja demokraatia konsolideerumise vahel on negatiivne seos (Toka 1998: 590). Koguvolatiilsus näitab, kui suur on erakondade hääleprotsentide vahe kahe järjest toimuvate valimiste vahel. Seda saab mõõta erinevatel tasemetel - nii ühe erakonna, erakondade grupi kui ka kogu parteisüsteemi lõikes. Võrreldes ülejäänud Euroopaga, on Ida-Euroopa riikide volatiilsusnäitaja olnud enamjaolt kõrgem, samas on volatiilsus nii Eestis kui ka teistes Ida-Euroopa riikides alates 1990. aastatest langenud ning on tänaseks võrreldav Lääne-Euroopa riikidega (Sikk 2006; Kangur 2011; Solvak 2011).

Volatiilsusnäitaja kajastab valimistulemustes aset leidnud üldist, kuid samas ka minimaalset nihet. Oma häält vahetanud valijate koguarv võib tegelikkuses palju suurem olla, kuna koguvolatiilsus ei võta arvesse asjaolu, et kahe erakonna vahel võib toimuda märkimisväärne ning samas sarnase hulga häälte vahetumine (Bartolini ja Mair 2007: 27-29; Solvak 2012: 116). Seega, volatiilsusnäitaja registreerib küll suuremahulised muutused parteisüsteemis, kuid jätab välja indiviiditasandi (Toka 1998: 590). Volatiilsust võib seega lugeda valimisvõitluse kõige viimaseks tagajärjeks, see

võtab kokku suure hulga indiviidide käitumise lõpptulemuse ning samas jätab välja lõpliku otsuseni jõudmise keeruka protsessi, mis aitaks aga volatiilsuse taset paremini seletada.

1.2 Sõltuv muutuja valimiskäitumise uurimisel

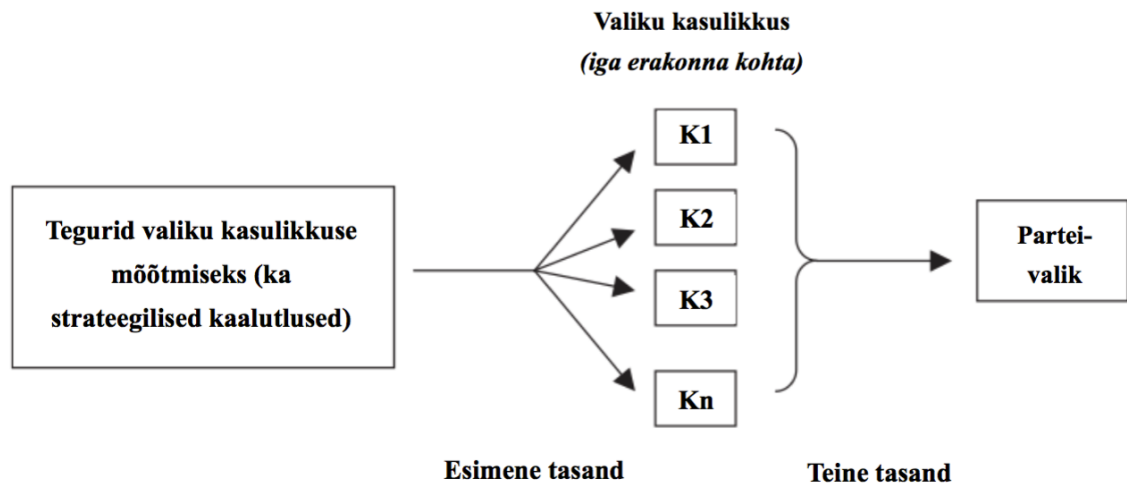
Valimiskäitumise uurimisel keskendutakse seega tihtilugu valija lõpliku hääle vaatlemisele ning tähelepanuta jääb analüüs sellest, kuidas valija konkreetse valikuni jõudis - kas ja milliste erakondade vahel valija kõhkles. Alatas lahtutakse poliitiliste eelistuste muutumise uurimisel ja parteisüsteemi stabiilsuse seletamisel volatiilsusnäitajast ja üleüldisemalt valija konkreetse parteivaliku vaatlemisest. Viimase tõttu ei saa teada, kas valija hääle oli kõigutamatu või oleks see võinud üsna lihtsalt minna mõnele teisele parteile. Ühe diskreetse parteivaliku juures on valijad tegelikult väga erinevad.

1.2.1 Poliitiliste hinnangute ja otsuste empiirilise eraldamise vajadus

Van der Eijk, van der Brug, Kroh ja Franklin (2006) on loonud mudeli valija hääle kujunemise protsessist (Joonis 1). Autorid mõtestavad hääle kujunemist läbi kahe tasandi - esimesel tasandil hindab valija iga olemasoleva erakonna kasulikkust ning teisel tasandil teeb neid hinnanguid arvesse võttes oma lõpliku valiku ehk hääletab. Mudel viitab sellele, et lõplikule parteivalikule eelneb üsnagi keerukas protsess, kus valija tunnused, kaalutlused ja muud tegurid mõjutavad tema hinnanguid igale erakonnale ning alles seejärel võetakse vastu konkreetne otsus. Diskreetse hääle juurde jõudmiseks on järelikult mitu erinevat teed, mis võivad valijat mõjutavate tegurite vahetumisel ja erakondadele antud hinnangute mõjul muutuda. Valikute kasulikkuse hindamisel ei pruugi erinevatele alternatiividele omastatud hinnangud üksteisest väga erineda, seeläbi peab inimene valima mitme erakonna vahel ja hääle andmine muutub keerulisemaks ning võimalik, et ka juhuslikumaks. Samas võib hääletamisele eelneka ka väga lühike ja kindel protsess, kus valija on valiku kasulikkust hinnanud kõrgeks vaid ühe erakonna puhul, sellisel juhul teiste erakondade poolt hääletamist ei kaaluta ning parteivalik tehakse kindlameelselt.

Joonis 1. Kahetasandiline mudel valija hääle kujunemisest (van der Eijk *et al.*, 2006: 428)

Erakondlik konkurents eksisteerib vaid sellisel juhul, kui valija näeb poliitilisel maastikul enam kui ühte parteid sobiva alternatiivina. Kui valija on enda jaoks välistanud kõik erakonnad välja arvatud ühe, siis teised erakonnad tema hääle üle tegelikult ei konkureeri ning reaalne valimisvõitlus toimub teistsuguse ja väiksema alamhulga valijate seas. Enamasti vähemalt mingi osa inimesi siiski vahetab oma häält, vastasel juhul kaotaks valimiste mõiste oma sisu (Evans 2004: 25).

Üksnes valija diskreetse hääle analüüsimine on õigustatud kaheparteisüsteemis, kus valikukomplekt koosnebki vaid kahest võimalikust otsusest ning erinevate alternatiivide kasulikkuse mõõtmine ei oma suurt tähtsust. Mitmeparteisüsteemis ja mitme kandidaadiga valimissüsteemis võib valimiskäitumise uurimisel alternatiivsete erakondadele antud hinnangute puudumine aga problemaatiliseks osutuda, kuna valija diskreetne hääl ei kajasta seda, kui suur oli teiste erakondade potentsiaalne võimalus hääl endale saada (van der Eijk, van der Brug, Kroh ja Franklin 2006: 426). Ainuüksi valija diskreetse hääle uurimisel võivad valimistulemused ja seega ka parteisüsteem tunduda märksa stabiilsemad kui nad tegelikult on, kuna tähelepanuta jäävad kõikvõimalikud teed, kuidas lõpliku parteivalikuni jõuti.

1.2.2 Avatus valimisvõitlusele

Valimisvõitlust on süvitsi uurinud Cees van der Eijk ja Erik V. Oppenhuis oma töös „European parties' performance in electoral competition“ (1991: 59-60). Van der Eijk ja Oppenhuis on välja töötanud meetodi valijate poliitilise avatuse mõõtmiseks. Meetod seisneb küsitlusandmete kasutamisel, kus valijatel palutakse märkida iga erakonna kohta 10-pallisel skaalal (1 - üldse mitte tõenäoline, 10 - väga tõenäoline), kui suure tõenäosusega nad valikus olevatele erakondadele oma hääle annaksid. Vastused kategoriseeritakse tõenäosuse tugevuse järgi: nõrk tõenäosus 1-5 palli, keskmine tõenäosus 6-7 palli ning kõrge tõenäosus 8-10 palli. Kategooriate moodustamise järel analüüsivad autorid erakondade vahelist konkurentsi (ingl. k. *electoral competition*) ning järeldavad, et kui valija 8-10 pallise hinnangu vaid ühele erakonnale, siis konkurentsi ei eksisteeri. Kui indiviid annab oma hääle kõrge tõenäosusega aga juba rohkem kui ühele erakonnale, siis esineb valimisvõitlus ning tegelikkuses võisteldakse selliste valijate hääle eest. Käesolevas töös loetakse kõrge tõenäosusega ainult ühe erakonna poolt hääletajaid erakonnatruudeks/-lojaalseteks hääletajateks ning valijaid, kes hääletavad kõrge tõenäosusega vähemalt kahe erakonna eest, valimisvõitlusele avatud valijateks.

Kui valija on valmis andma oma häält enam kui ühele parteile, siis võib eeldada, et ta ei ole oma eelistustes niivõrd stabiilne ja vahetab suurema tõenäosusega erinevatel valimistel oma häält. ENES 2011 andmete analüüsimisel leiti, et erakonnatruuduse ja hääle vahetamise tõenäosuse vahel on tõepoolest negatiivne seos - ühele erakonnale lojaalsed valijad jäävad tõenäoliselt sama otsuse juurde ka järgnevatel valimistel (Järvan 2014: 20-21). Siit tulenevalt võib järeldada, et parteilojaalsed valijad tagavad valimistulemuste järjepidevuse ning valimisvõitlusele avatud jällegi erakondade vastutuse, kuna arvesse võetakse parteide lubadusi ja juba nähtavaid tulemusi (Solvak 2012: 117).

1.3 Valimiskäitumise stabiilsust mõjutavad tegurid

Eelnevates peatükkides seletati, milline on hääletamise taga peituv mehhanism - milline tee eelneb lõpliku parteivaliku tegemisele ning kust on paslik hääle kujunemise analüüsimisel alustada. Järeldatakse, et valimiskäitumise uurimisel omab diskreetse

hääle analüüsimisel osatähtsust ka valija hinnangud teistele võimalikele erakondadele ning nende hinnangute teadasaamine võib näidata, et näiliselt stabiilne valimiskäitumine ei pruugi tegelikkuses nii püsiv olla. Valimiskäitumise taga peituvad erinevad mustrid ja tegurid, mis võivad hääle kujunemise ja parteivaliku stabiilsust soodustada. Järgnevalt peatutakse paaril teoorial, millega saab kirjeldada erakondlike eelistuste kujunemist ja nende stabiilsust.

Sotsiaalne vastandumine

Lipset ja Rokkan (1967) lähtuvad erakondade kujunemise ja valimiskäitumise seletamisel sotsiaalsetest lõhedest ning eristavad nelja klassikalist lõhestumist: keskus vs. perifeeria, riik vs. kirik, maa vs. tööstus ning omanik vs. tööline. Lipseti ja Rokkani teooria järgi on valija hääle sõltuvuses tema sotsiaalsest positsioonist, kuna valituks peaks osutama partei, mis on tema positsioonile kõige lähedasem. Seega peaksid suurimateks erakondliku eelistuse mõjutajateks olema inimese sotsiodemograafilised tunnused. Potentsiaalne parteivaliku vahetaja ei kuulu aga kindlasse vastanduvasse gruppi ning selline vahepealne olek/mobiilsus ei sunni teda mõnele konkreetsele sotsiaalsele grupile omast erakonda valima (Solvak 2012: 123-124).

Praegusajal ei pruugi aga kõik Lipseti ja Rokkani sotsiaalsed lõhed enam nii suurt rolli mängida. Näiteks ei oma suurema osa demokraatlike riikide valijate jaoks niivõrd tähtsat osa riigi ja kiriku vastandumine, kuna valijate ootused erakondadelt ei ole suures plaanis enam seotud kirikuga, vastupidiselt üle sajandi tagusele ajale, mil kirik kujundas haridussüsteemi ja muid kodanikele olulisi institutsioone (Lipset ja Rokkan 1967: 15). Sotsiaalsel vastandumisel põhinev valimiskäitumine on vähenenud ka Knutseni ja Scarbrough' (1993) arvates, kes seostavad lõhestumise olulisuse vähenemist just sotsiaalse ja tehnoloogilise moderniseerumisega ning tähtsustavad hoopis väärtuspõhist hääletamist (ingl. k. *value voting*). Ka Gabor Toka (1998) leiab, et väärtustel ja hoiakutel on erakonnatruudusele palju suurem mõju kui sotsiodemograafilistel tunnustel - valijad klammerduvad pigem selliste erakondade külge, kellega omatakse samu väärtuseid, märksa väiksemat mõju avaldab valija samastumine antud parteiga.

Lipseti ja Rokkani traditsioonilised neli vastandumist viitavad ka sellele, et valimistulemused ei tohiks suures mastaabis liiga tihti muutuda, kuna valijate sotsiaalne kuuluvus ei ole niivõrd paindlik ja ajas kiirelt muutuv. Seega peaks valijate hääled

olema stabiilsed ning valmidus erinevate erakondade poolt hääletada peaks olema väiksem sõltuvalt valija sotsiodemograafilisest grupist. Samas muutuvad hääletamistulemused eri valimiste lõikes pidevalt ning selle taga ei ole vaid varasemalt mitteaktiivsete inimeste mobiliseerimine ega valimisõiguslike valijate lisandumine, vaid ka tegelik eelistuse muutumine ühelt erakonnalt teisele. Seega, traditsiooniline sotsiaalsete lõhede teooria jätab analüüsist pigem välja lühiajalised muutused valimistulemustes. Evans näeb parteivaliku vahetamise võimaliku põhjusena sotsiaalse konteksti muutumist - näiteks, kui valija hääletab madalamasse sotsiaalsesse klassi kuuludes vasakpoolse partei eest, siis võib ta kõrgemasse sotsiaalsesse klassi liikudes muuta ka oma poliitilisi eelistusi parempoolsuse suunal (Evans 2004: 25-26). Taoline sotsiaalse konteksti muutumine on aga pikaajaline protsess ning ei seleta lühiajalisi muutusi valimistulemustes.

Poliitvaliku mõjutajaks võib olla ka erakondade staatus ehk koalitsioonis või opositsioonis olemine antud ajahetkel. Selgusele ei ole jõutud selle osas, kas eelistuste muutumist soodustab pigem valitsusse kuulumine või mittekuulumine (Mair, Müller ja Plasser 2004: 7). Valitsusse kuulumise kõrval mõjutab Carrubba ja Timpone (2005) sõnul hääle vahetamist ka valimiste tüüp, kuna valijate poliitilised ootused võivad sõltuvalt valitavast institutsioonist varieeruda - näiteks saavad valijad välja näidata oma pahameelt valitsuserakondade vastu Euroopa Parlamendi valimistel andes oma hääle mõnele väiksemale parteile või üksikkandidaadile. Sellist protestihäält ei juleta aga riiklikel parlamendivalimistel anda, kuna siis on sellel valija jaoks juba suurem kaal - sellest sõltub valijat otsesemalt puudutavaid otsuseid langetava valitsuse koosseis. Euroopa Parlamendi (EP) ja kohaliku parlamendi valimistel tulemused eristuvad veel mitmel teiselgi põhjusel. Esiteks võivad valijad kohalikel ja EP valimistel häält vahetada seetõttu, et need valimised ei toimu samaaegselt ning valimiste vahele jääva perioodi ajal on inimese poliitilised eelistused muuunud. Teiseks põhjuseks võib olla asjaolu, et erinevates seadusandlikes kogudes soovitakse näha eripalgelisi poliitikaid (Carrubba ja Timpone 2005: 260-261).

Michigani teooria ja ratsionaalse valiku teooria

Laialt levinud on kaks suuremat teooriat, mille abil saab eelistuste muutumist ja hääle vahetamist seletada ning mis samas vastanduvad teineteisega. Ratsionaalse valiku teooria puhul on valimisvõitlusele avatud valija see, kellel on piisavalt palju poliitilisi teadmisi selleks, et oma otsuseid põhjalikumalt hinnata ja ka häält vahetada. Michigani teooria järgi on hoopis erakonnatruu valija see, kellel on piisavalt poliitilisi teadmisi ning seeläbi ka ideoloogiline järjepidavus, et jääda truuks endale ideoloogiliselt kõige lähedamale seisvale erakonnale (Lau ja Redlawsk 2006: 5-11). Seega on olemas kaks varianti: 1) parteilojaalsed valijad tagavad valimistulemuste järjepidevuse ning valimisvõitlusele avatud jällegi erakondade vastutuse, kuna arvesse võetakse parteide lubadusi ja juba nähtavaid tulemusi, 2) valimisvõitlusele avatud valijad on haavatavamad populismi suhtes ning ei hääleta enda ideoloogia ega veendumuste alusel (Solvak 2012: 117-118).

Käesolevale magistritööle eelnevas bakalaureusetöös spekulieritakse, kumb eelmainitud valimiskäitumist seletavatest teooriatest Eesti valijaskonna puhul enam paika peab. Bakalaureusetöös järeldatakse, et enam peab paika ratsionaalse valiku teooria, kuna valimisvõitlusele avatud valijate grupp eristub selgelt erakonnatruude valijate grupist selliste tunnuste põhjal, mis on iseloomulikumat selgelt defineeritud eelistustega ja kaalutlevatele inimestele. Nendeks tunnusteks on kõrgem haridustase ja jõukus, millest võib eeldada selgemat ja läbimõeldumat teed diskreetse otsuseni jõudmiseks (Järvan 2014: 19). Ka käesolevas töös vaadeldakse seost valija poliitilise avatuse ja tema sotsiodemograafiliste tunnuste vahel, seepeale saab järeldada, kas Eesti valijaid iseloomustab paremini endiselt ratsionaalse valiku teooria.

1.4 Valimiskäitumise stabiilsus Eestis

Eesti valijaskonna valimiskäitumise juures on enamjaolt keskendunud volatiilsusnäitaja uurimisele, vähesel määral on uuritud ka hääle vahetamist erinevate valimiste vahel. Koguvolatiilsus Eestis, nagu varasemalt mainitud, on aina langenud ning ei erine enam kuigi palju Lääne-Euroopa näitajatest. Seetõttu kaotab Eestist kui kõrge volatiilsusega postkommunistlikust riigist rääkimine tõsiselt võetavust. Siinkohal võiks väita, et Eesti parteisüsteem on märkimisväärselt stabiliseerunud (Mölder 2013: 2). Tegelikuses võib

näiliselt stabiilse süsteemi taga taaskord peituda irregulaarne individuaalne valimiskäitumine, mida koguvolatiilsus niivõrd selgelt ei näita. Mölder (2013: 20) leiab, et nii 2003. aasta ja 2007. aasta kui ka 2007. aasta ja 2011. aasta valimiste võrdluses on enam kui pool Eesti valijaskonnast muutnud oma hääletamisvalikut - seega võib parteisüsteem küll olla stabiliseerunud, kuid valijaskond mitte.

Sikk (2005) leidis kümnekond aastat tagasi, et uusi erakondi ei saada üldiselt edu (vaatamata tollal esinenud kõrgele volatiilsusele), samas pääsesid 2015. aasta Riigikogu valimistel üle valimiskünnise kaks suhtelist uut erakonda - Eesti Vabaerakond (EVA) ja Eesti Konservatiivne Rahvaerakond (EKRE). Kahe uustulnuka tekkimine näitab, et märkimisväärne hulk Eesti valijaskonnast oli valmis üle vaatama oma varasemad poliitilised eelistused. Järelikult on Eestis arvestatav hulk neid, kes ei ole ilmtingimata truud vaid ühele erakonnale. On ka spekuleeritud, millise sotsiaalse kuuluvusega ja varasemate poliitiliste eelistustega valijate taga oli EVA ja EKRE edu. Tõenäoliselt on nendel valijatel mõned iseäralikud tunnused või huvid, kuna EVA ja EKRE pidid neid mingisuguste spetsiifiliste omaduste või lubaduste abil paeluma.

Töö varasemas osas on kirjeldatud sotsiaalsete vastandumiste teooriat, mille kaudu saab analüüsida ka Eesti valijate poliitiliste eelistuste kujunemist. Eesti ja ka teiste Balti riikide poliitsüsteemides on üheks kõige suuremaks sotsiaalseks lõheks rahvus, kuna peamiselt vene rahvusest inimesed moodustavad kogurahvastikust tooniandva osa. Ehin (2007) märgib, et vene keelt kõnelev inimene tunneb tõenäoliselt märksa väiksemat seotust Eesti režiimiga, „mis peab tagama eesti rahvuse ja kultuuri säilimise läbi aegade” (Ehin 2007: 4; Põhiseadus). Toetus poliitsüsteemile on eestlaste puhul tunduvalt kõrgem võrreldes vene keelt kõnelevate inimestega ning viimased samastuvad Eesti asemel pigem Venemaaga (Ehin 2007: 15). Eestlased ja vene keelt kõnelevad inimesed erinevad lisaks poliitilistele hoiakutele ka muude tunnuste põhjal, sh sissetuleku- ja haridustasemetes, mis võivad omakorda soodustada poliitiliste eelistuste ja parteivalikute erinemist. Veelgi enam, poliitilised hoiakud ja sotsiaalsed tunnused ei erine vaid rahvuste vahel, vaid ka rahvuste ja üleüldse kogu elanikkonna sees. Käesolevas töös uuritaksegi, kuidas võivad Eesti elanikkonna erinevad tunnused, aga ka poliitilised seisukohad ja parteivalikud mõjutada nende poliitilisi hinnanguid igale erakonnale ning kas ja millisel määral erinevad tunnuste poolest erakonnatruud, valimisvõitlusele avatud ja kindlate eelistusteta valijagrupid.

2. METODOLOOGIA

Eesti valijate poliitilise avatuse mõõtmiseks tuleb esmalt leida, kas ja kui suure valmidusega hääletatakse iga suurema erakonna poolt. Erakondadele antud hinnanguid saab vaadelda küsitlusandmetest, kus on küsitud valija tõenäosust hääletada iga olemasoleva erakonna poolt, kuna konkreetne parteivalik viitab vaid ühele erakonnale antud hinnangule.

2.1 Andmestik

Eesti valijaskonna poliitilise avatuse analüüsimiseks kasutatakse 2015. aasta Riigikogu valimiste järgset uuringut, mis viidi läbi uuringufirma Saar Poll poolt. Küsitlus viidi läbi personaalintervjuudena nii eesti kui ka vene keeles ning paberankeedi abil 2015. aasta märtsi jooksul. Valim koostati proportsionaalse juhuvalimi teel ning see koosnes 1007 Eestis elavast valimisealisest ja Riigikogu valimistel valimisõiguslikest inimestest. Kasutatav andmestik on Eesti valijate poliitilise avatuse analüüsimiseks parim võimalik, kuna teist nii laiapõhjalist ja põhjalike küsimustega parlamendivalimiste järgset uuringuformaati Eestis ei kasutata. Küsitluse valim on Eesti valijaskonda silmas pidades arvu ja selekteeringu põhjal küllaltki esinduslik. Küsitluses saab hinnata valijate avatust valimisvõitlusele ning kaasata selle uurimisse ka valija poliitilised hoiakud, ja sotsiodemograafilised tunnused ning ka parteivalik 2015. aasta Riigikogu valimistel. Andmete kvantitatiivseks analüüsiks kasutatakse statistikaprogrammi IBM SPSS Statistics.

2.2 Metodoloogia

Valijate poliitilise avatuse mõõtmisel võetakse aluseks 2015. aasta parlamendivalimiste järgse uuringu 30. küsimus:

Q30. Eestis on mitmeid erakondi, kes sooviksid Teie häält. Kui tõenäoline on, et Te üldse kunagi annate oma hääle järgnevatele erakondadele? Palun väljendage oma hinnangut skaalal 0-10, kus 0 tähendab "ei ole üldse tõenäoline" ning 10 tähendab "väga tõenäoline".

Vastusevalikutesse on kaasatud kuus Eesti suuremat erakonda, kes 2015. aasta parlamendivalimiste järel Riigikogusse pääsesid: Isamaa ja Res Publica Liit (IRL), Sotsiaaldemokraatlik Erakond (SDE), Eesti Reformierakond (REF), Eesti Keskerakond (KESK), Eesti Konservatiivne Rahvaerakond (EKRE) ning Eesti Vabaerakond (EVA). Vastanute kategoriseerimiseks erakonnatruuduse järgi moodustatakse esialgu van der Eijki ja Oppenhuisi (1991) meetodi järgi uus tunnus, mis näitab, kui mitme erakonna eest hääletab valija kõrge tõenäosusega ehk mitut erakonda hindab 10-pallisel skaalal 8-10 palliga. Seejärel moodustatakse töö aluseks olev muutuja „avatus valimisvõitlusele“, mille järgi saab valijaid eristada läbi selle, kui mitme erakonna eest nad kõrge tõenäosusega hääletaksid. Viimase põhjal jagunevad valijad van der Eijki ja Oppenhuisi eeskujul kolme gruppi:

1. Erakonnatruud valijad - valijad, kes hääletaksid kõrge tõenäosusega vaid ühe erakonna eest.
2. Valimisvõitlusele avatud valijad - valijad, kes hääletaksid kõrge tõenäosusega vähemalt kahe erakonna eest (käesolevas töös 2-6 erakonna eest).
3. Kindlate eelistusteta valijad - valijad, kes ei anna ühelegi erakonnale kõrge tõenäosusega oma häält.¹

Uue tunnuse „avatus valimisvõitlusele“ ja kolme valijagrupi moodustamise järel

---

¹ Kindlate eelistusteta valijate gruppi liidetakse ka need küsitluses osalenud inimesed, kes ei ole 2015. aasta parlamendivalimiste järgse uuringu 30. küsimusele vastanud. Vastamata jätmisega ei ole nad ühtegi erakonda hinnanud, seega on nende paigutamine antud kategooriasse substantiivselt sobiv.

võrreldakse nende rühmade profiile erinevate sotsiodemograafiliste tunnuste, hoiakute ja erakondlike eelistuste põhjal. Teatud sotsiaalsete tunnusjoonte, hoiakute ja parteivalikuga inimesed võivad olla valimisvõitlusele enam avatud kui teised ning kirjeldav analüüs lubab seda statistiliselt hinnata. Käesoleva töö teoreetiline osa viitab ka sellele, mil määral võivad erinevatesse gruppidesse kuulumine poliitilist avatust mõjutada.

Analüüsi lisatud sotsiodemograafilisteks tunnusteks on vanus, rahvus, sugu, palk ja haridus ning nende kujutamiseks kasutatakse enamjaolt risttabelit. Hoiakute all analüüsitakse valijate positsioone parem- ja vasakskaalal, suhtumist Euroopas ühinemise jätkumisse ning poliitilist hoiakut Venemaa suhtes. Hoiakute kirjeldamisel kasutatakse karpdiagramme. Erakondlike eelistuste juures uuritakse, milline on poliitiliselt avatud ja suletud valijate ning kindla eelistusega valijate osakaalud 2015. aastal Riigikogusse pääsenud erakondade vahel. Poliitiliste eelistuste analüüsimisel minnakse veelgi detailsemaks ning vaadeldakse iga erakonna elektoraadi sees suhtumist teistesse erakondadesse. Erakondlike eelistuste kirjeldamiseks kasutatakse risttabelit ja tulpdigramme.

Kirjeldavale analüüsile järgneb multinominaalne logistiline regressioon, kus ennustatakse, mil määral on seotud poliitiline avatus ja hääle andmine olemasolevatele erakondadele. Regressiooni sõltuvaks muutujaks on parteivalik 2015. aasta Riigikogu valimistel ning sõltumatuteks tunnusteks on poliitiline avatus ja sotsiodemograafilised tunnused.

3. ANALÜÜSI TULEMUSED

Antud peatükk kirjeldab ja visualiseerib kvantitatiivse analüüsi tulemusi. Peatüki alguses näeme, kui suur hulk Eesti valijaskonnast on poliitiliselt avatud ehk tegelik objekt valimisvõitluses. Osakaalude kirjeldamise järel iseloomustatakse valimisvõitlusele avatuse järgi moodustatud gruppide profile. Seejärel viiakse läbi logistiline regressioon, kus leitakse tõenäosus hääletada konkreetsete erakondade poolt kuuludes samaaegselt mõnda poliitilise avatuse põhjal moodustatud gruppi või omades teatud sotsiodemograafilisi tunnuseid.

3.1 Valimisvõitlusele avatute, erakonnatruude ja kindla eelistusega valijate osakaal

2015. aasta parlamendivalimiste järgse uuringu andmed näitavad, et ligikaudu pool valijaskonnast on erakonnatruud, neljandik valimisvõitlusele avatud ning samuti neljandik ei annaks ühelegi erakonnale kõrge tõenäosusega oma häält (Tabel 1).

2011. aasta andmetega võrreldes on lojaalsete valijate osakaal suurenenud ligikaudu 8%, valimisvõitlusele avatute osakaal on langenud 3% ning nende valijate osakaal, kes ei annaks suure tõenäosusega ühelegi erakonnale oma häält, on vähenenud ligikaudu 5% (ENES 2011).

2015. aasta andmed näitavad, et vaid veerand Eesti valijaskonnast on valmis erinevaid alternatiive kaaluma ja oma häält vahetama. Seega on erakondliku konkurentsi objektiks võrdlemisi väike hulk valijaid. Muutus 2011. aasta ja 2015. aasta andmete vahel on veelgi üllatavam, kui võtta arvesse kahe uue erakonna - EKRE ja EVA - parlamenti pääsemine. Uute erakondade hääletasaak viitaks loogiliselt pigem sellele, et küllaltki paljud valijad pidid olema valmis alternatiivsete erakondade poolt hääletama. Viimase tõttu peaks erakonnatruude valijate hulk pigem väiksem olema ning seevastu poliitiliselt avatute valijate hulk praegusest suurem.

Tabel 1. Valijate jagunemine tunnuse “avatus valimisvõitlusele” järgi 2011. aasta ning 2015. aasta parlamendivalimiste järel²

	ENES 2011		ENES 2015	
	Valijate arv	Protsent	Valijate arv	Protsent
Erakonnatruud valijad	415	41,5%	497	49,4%
Valimisvõitlusele avatud valijad	270	27%	242	24,0%
Ei vali ühtegi erakonda kõrge tõenäosusega	315	31,5%	268	26,6%
Valim kokku	1000	100%	1007	100%

3.2 Valimisvõitlusele avatute, erakonnatruude ja kindla eelistuseta valijate profiil

Valimisvõitlusele avatute ja suletute ning kindla eelistuseta valijate profile analüüsitakse erinevate sotsiodemograafiliste tunnuste, poliitiliste hoiakute ja erakondlike eelistuste põhjal. Poliitilise avatuse järgi moodustatud gruppide profiilide vaatlemine näitab, kas avatus valimisvõitlusele tuleneb valija spetsiifilisest ühiskondlikust grupist ning kas kolme moodustatud valijagrupi vahel üldiselt on mingisuguseid erinevusi peale igale erakonnale antud poliitiliste hinnangute. Seega näeme, kas valija poliitiline avatus on arbitraarne või on see tingitud tema iseäralikest tunnustest.

3.2.1 Sotsiodemograafilised tunnused

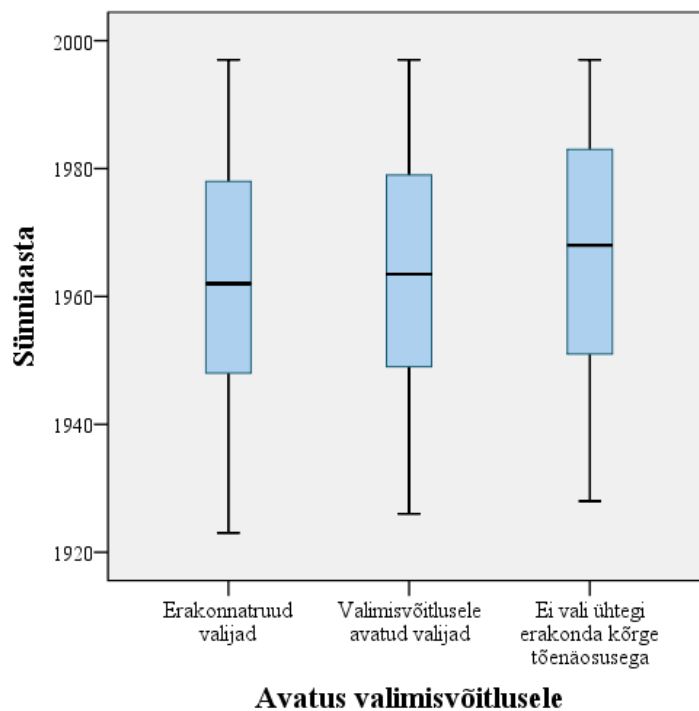
Kolme valijagruppi analüüsitakse viie sotsiodemograafilise tunnuse põhjal, nendeks tunnusteks on vanus, rahvus, sugu, palk ja haridus.

² Tabelis väljad toodud ENES 2011 andmete analüüs on tehtud uuesti ning ei ole sama, mis käesolevale magistritööle eelnenud bakalaureusetöös. Bakalaureusetöös operatsionaliseeriti poliitilist avatust teisiti - erakonnatruude hulka arvati kõrge tõenäosusega nii ühe kui ka kahe erakonna poolt hääletavad valijad. Magistritöös on erakonnatruud vaid ühele erakonnale kõrge tõenäosusega hääle andvad inimesed.

Vanus

Valimisvõitlusele avatus võib erineda erinevate vanusegruppide vahel. Selle uurimiseks võrreldakse omavahel tunnust “avatus valimisvõitlusele” ja vastanu sünniaastat. Joonis 2 näitab, et vanusel ei ole kuigi suurt erinevust erinevate valijagruppide vahel. Valimisvõitlusele avatud ja suletud valijate vanus on üsna sarnane, kuid pisut nooremad on valimisvõitlusele avatud valijad. Eelmainitud kahest valijagrupist eristub veidi enam kindla eelistusega valijad, kelle puhul on tegemist pigem nooremate inimestega. ENES 2011 andmete järgi olid kõige nooremad pigem valimisvõitlusele avatud valijad ning omavahel olid väga sarnased erakonnatruud ja kindla eelistusega valijad (Järvan, 12).

Joonis 2. Karpdiagramm tunnuse “avatus valimisvõitlusele” ja valija rahvuse võrdlusest 2015. aastal

Rahvus

Rahvusega seotud iseärasuste nägemiseks luuakse binaarne tunnus, mille ühte gruppi koondatakse kõik Eestis elavad vähemusrahvused (venelased, ukrainlased,

valgevenelased ja teised) ning teise grupi moodustavad eestlased. Vastanute seas on mitte-eestlasi ligikaudu viiendik (Tabel 2).

Nii eestlaste kui ka mitte-eestlaste seas on kõige enam erakonnatruid valijaid, kuid nende osakaal on märkimisväärselt kõrgem mitte-eestlaste seas. Kui eestlaste hulgas on erakonnatruid 45% ja valimisvõitlusele avatud 27%, siis mitte-eestlaste seas on samad näitajad vastavalt 68% ja 12%. Sellest tulenevalt võib järeldada, et eestlased on mitte-eestlastega võrreldes valimisvõitlusele märksa avatumad ning valimiste käigus käivad eestlased valikut tegemas ning mitte-eestlased jällegi oma lojaalsust kinnitamas. Saab ka öelda, et kui eestlaste puhul on valimisvõitluse objektiks iga kolmas hääl, siis mitte-eestlaste puhul vaid iga kümnes hääl.

Tabel 2 näitab, kui suur hulk on valimisvõitlusele avatud eestlaste ja vähemusrühvuste seas, kuid kui vaadata, kui suur protsent on eestlasi ja mitte-eestlasi poliitiliselt avatud valijagrupi sees, siis torkab eelnimetatud erinevus silma veelgi drastilisemalt. Nimelt on valimisvõitlusele avatud valijate seas eestlasi ligikaudu 90% ning mitte-eestlasi vastavalt 10%, seega, kui veerand Eesti valijaskonnast on valimisvõitlusele avatud, siis on põlisrahvuse osakaal seal lausa 90%. Protsentide vahe tuleneb mõneti loomulikult sellest, et eestlaste hulk koguvalijaskonna sees ongi suurem, samas ei ole see vahe sedavõrd suur.

Tabel 2. Tunnuse “avatus valimisvõitlusele” ja valija rahvuse võrdlus 2015. aastal

		Rahvused				Kokku	
		Eestlane		Mitte-eestlane			
Avatus valimis- võitlusele	Erakonnatruid valijad	362	44,75%	135	68,18%	497	49,35%
	Valimisvõitlusele avatud valijad	218	26,95%	24	12,12%	242	24,03%
	Ei vali ühtegi erakonda kõrge tõenäosusega	229	28,31%	39	19,70%	268	26,61%
Kokku		809	100,00%	198	100,00%	1007	100%

Sugu

Valimis on naisi ligikaudu 55% ning mehi 45% (Tabel 3). 2011. aasta ENES uuringuga võrreldes näitavad 2015. aasta andmed pisut teistsugust mustrit - kui varasemalt oli meestega võrreldes naiste seas valimisvõitlusele avatud valijaid rohkem, siis nüüd on see erinevus kadumas ning meeste seas on avatud valijate osakaal isegi pisut suurem. Erakonnatruude valijate osakaal oli 2011. aastal mõlema soo vahel väga sarnane, kuid uuemate andmete järgi on naiste seas erakonnatruid rohkem (Järvan 2014: 14).

Tabel 3. Tunnuse “avatus valimisvõitlusele” ja valija soo võrdlus 2015. aastal

		Sugu				Kokku	
		Mees		Naine			
Avatus valimis- võitlusele	Erakonnatruud valijad	207	46,10%	290	51,97%	497	49,35%
	Valimisvõitlusele avatud valijad	110	24,50%	132	23,66%	242	24,03%
	Ei vali ühtegi erakonda kõrge tõenäosusega	132	29,40%	136	24,37%	268	26,61%
Kokku		449	100%	558	100%	1007	100%

Sissetulek

Parlamendivalimiste järgse uuringu andmestikus on 866 sissetulekut saavat inimest (Tabel 4). Küsitluses on 14 sissetulekukategooriat, analüüsi lihtsustamiseks moodustati nende põhjal neli suuremat sissetulekugruppi - kuni 350€, 351-575€, 576-1000€ ning üle 1001€ (Tabel 4). 2011. aasta uuringus mahtusid pooled küsimusele vastanud inimesed kahte alumisse palgagruppi, kuid uuema uuringu järgi on seal lausa 66% vastanutest.

Erakonnatruude valijate seas on kõige enam (33%) neid, kelle sissetulek jäi alla 350€. Samas ei ole väga erinevad ka järgmise kahe sissetulekukategooria esindajate osakaalud, keda on samuti ligikaudu kolmandik. Üle 1001€ teenivaid valijaid on stabiilsete eelistustega valijate seas vaid ligi 7%. Valimisvõitlusele avatud valijate seas on valdavaks sissetulek, mis oli vahemikus 351-575€ või jäi alla 350€. Ligikaudu veerand valimisvõitlusele avatud valijatest said sissetulekut 576-1000€, ligikaudu 12%

teenisid vähemalt 1001€ või üle selle. Erakonnalojaalsete ja valimisvõitlusele avatud valijate sissetulekute vahel ei ole drastilisi erinevusi, küll aga tulevad erinevused välja siis, kui kõrvutada neid kahte valijagruppi valijatega, kes ei vali ühtegi erakonda kõrge tõenäosusega. Viimaste puhul on märksa enam (41%) inimesi, kelle sissetulek jääb alla 350€.

Alla 350€ suuruse sissetulekuga inimesi on protsentuaalselt seega kõige enam kindla eelistusega valijate hulgas. Selle taga võib olla valijate vähene poliitiline informatsioon, mis teeb kindlate eelistuste formuleerimise keerulisemaks. Hea elatustasemega inimestel on tõenäoliselt aga rohkem aega poliitikasse süveneda ning enda poliitilisi hoiakuid ja eelistusi kujundada. Teisalt võib poliitiliste eelistuste puudumine madalapalgaliste seas viidata ka pettumusele parteisüsteemi suhtes - valija jaoks on võib-olla raske jääda lootma mõne erakonna peale ning usk elujärje parandamisse on madal, sestap ei hinnata kõrgeks mitte ühegi erakonna poolt hääletamise tõenäosust.

Tabel 4. Tunnuse “avatus valimisvõitlusele” ja valija sissetuleku võrdlus 2015. aastal

		Avatus valimisvõitlusele			Kokku
		Erakonnatruud valijad	Valimisvõitlusele avatud valijad	Ei vali ühtegi erakonda kõrge tõenäosusega	
Sissetuleku- tasemed	Kuni 350€	144	64	91	299
		33,03%	30,77%	40,99%	34,53%
	351-575€	139	69	65	273
		31,88%	33,17%	29,28%	31,52%
	576-1000€	123	51	45	219
		28,21%	24,52%	20,27%	25,29%
	Üle 1001€	30	24	21	75
		6,88%	11,54%	9,46%	8,66%
Kokku		436	208	222	866
		100%	100%	100%	100%

Haridus

Kõigi kolme valijagrupi seas on kõige enam keskharidusega inimesi (Tabel 5). Siiski on valimisvõitlusele avatud valijate seas keskharidusega ja vähema haridusega inimesi vähem kui teiste valijagruppide puhul ning kõrgharidusega inimeste osakaal on jällegi kõige suurem (37%). Seega on kõrgema haridusega inimesed valmis suure tõenäosusega hääletama enam kui kahe partei eest. Valijatel, kes ei annaks oma häält suure tõenäosusega ühelegi parteile, on enamjaolt kas keskharidus, põhiharidus või puudub seegi.

Tabel 5. Tunnuse “avatus valimisvõitlusele” ja valija haridustaseme võrdlus 2015. aastal

		Haridustasemed						Kokku	
		Põhiharidus ja vähem		Keskharidus		Kõrgharidus			
Avatus valimis-võitlusele	Erakonnatruud valijad	62	12,47%	283	56,94%	152	30,58%	497	100%
	Valimisvõitlusele avatud valijad	29	11,98%	123	50,83%	90	37,19%	242	100%
	Ei vali ühtegi erakonda kõrge tõenäosusega	45	16,79%	166	61,94%	57	21,27%	268	100%
Kokku		136	13,51%	572	56,80%	299	29,69%	1007	100%

3.2.2 Poliitilised hoiakud

Valijate avatus erakondlikule konkurentsile võib mõnel määral sõltuda ka sellest, millised on nende poliitilised hoiakud, kuna mõned olulised vaidlusküsimused ühiskonnas võivad valijaid suunata näiteks vaid ühe erakonna poole või jällegi muudavad need küsimused teda just avatumaks mitme erakonna poolt hääletamisel. Kuna poliitiliselt avatud valijad võivad potentsiaalselt oma hääle anda mitmele erakonnale, siis saab eeldada, et valimisvõitlusele avatud valija on pigem mõõdukas ja ei kaldu äärmustesse. Seevastu võib erakonnatruul valijal olla üks ja ainus võimalik

parteivalik seetõttu, et jagab selle parteiga mingisuguseid kitsaid vaateid, mis ei ole niivõrd levinud teistel erakondadel.

Käesolevas töös uuritakse kolme poliitilist hoiakut, mida 2015. aasta parlamendivalimiste järgses uuringus vastanutel hinnata paluti. Nendeks on enda paigutamine vasak- ja paremskaalal, suhtumine Euroopa ühinemise jätkamisse ning poliitiline hoiak Venemaa suhtes. Poliitiliste hoiakute analüüsimisel kaasati poliitilise avatuse järgi jaotatud gruppide uurimisse ka nende parteivalik 2015. aasta valimistel, kuna poliitilised hoiakud ei ühti suure tõenäosusega erinevate erakondade valijaskondade vahel (olenemata sellest, kas ollakse poliitiliselt avatud või mitte) ning seeläbi ei lange hoiakud kokku näiteks poliitiliselt avatud valijagrupi ja ka erakonnatruude grupi sees.

Vasak-parem skaala

2015. aasta Riigikogu valimiste järgse uuringu 50. küsimus küsib, kuhu paigutaks valija end 10-pallisel vasak- ja parempoolsuse skaalal (0 kui vasakpoolne ja 10 kui parempoolne). LISA 1 näitab iga erakonna valijaskonna lõikes, millisel viisil eristuvad erakonnatruud, valimisvõitlusele avatud ja kindla eelistusega valijad vasak-parem skaalal.

Isamaa ja Res Publica Liidu valijad hindavad end selgelt pigem parempoolseteks. IRLi poolt hääletanud ja sealjuures valimisvõitlusele avatud valijad hindavad end isegi veidi parempoolsemaks kui sama erakonna poolt hääletanud parteilojaalsed valijad. Sotsiaaldemokraatliku Erakonna valijad paigutavad end skaalal keskele ning seega ei hinda end ei vasak- ega ka parempoolseks, samas hindavad valimisvõitlusele avatud ja SDE poolt hääletanud inimesed end pigem veidi parempoolsemateks. Reformierakonna valijad on taaskord selgelt parempoolsed ning on tähelepanuväärne, et siinkohal ei erine väga üksteisest valimisvõitlusele avatud, erakonnatruud ja kindlate eelistusteta valijad. Keskerakonna valijad on silmnähtavalt vasakpoolsed, seda eriti erakonnatruude ja kindla eelistusega valijate puhul. Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna valijate hinnangud hajuvad keskmise ümber kõige enam, samas hinnatakse end pigem parempoolseks. Parempoolseks peavad end eelkõige EKRE erakonnatruud valijad, valimisvõitlusele avatute seas on aga ka neid, kes peavad end pigem vasakpoolseks. Vabaerakonna valijad on pigem parempoolsed, skaala keskjoone poole kalduvad EVA

valimisvõitlusele avatud valijad ning ülejäänud kaks valijagruppi on selgelt parempoolsed.

Analüüs näitab, et valijate vasak- ja parempoolsus erineb pigem erakondade lõikes ning vähem erakonnatruude, valimisvõitlusele avatud ja kindla eelistuseta valijate vahel. Seega, valija avatus valimisvõitlusele ei too sisse olulisi erinevusi vasak- ja parempoolsuse skaalal.

Suhtumine Euroopa ühinemisse

Valijate suhtumist Euroopa ühinemisse uuritakse parlamendivalimiste järgse uuringu 54. küsimuses. Vastanutel palutakse märkida 10-pallisel skaalal, kas Euroopa ühinemine peaks jätkuma (0 - Euroopa ühinemine on juba liiga kaugemale läinud; 10 - Euroopa ühinemine peaks jätkuma). LISA 2 näitab, kuhu paigutavad end sellel skaalal iga erakonna valijaskonnad sõltuvalt sellest, kui avatud on nad valimisvõitlusele.

Isamaa ja Res Publica Liidu valijate puhul erinevad kolm valijagruppi kõige enam - kui IRLi poolt hääletanud valimisvõitlusele avatud valijad ning vähesemal määral ka erakonnatruud valijad toetavad Euroopa ühinemise jätkumist, siis suurem osa kindla eelistuseta valijatest jäävad pigem teisele poole skaalat. Sotsiaaldemokraatliku Erakonna lojaalsed valijad on pigem vastu Euroopa ühinemise jätkumisele ning ülejäänud kaks valijagruppi paigutavad end skaala keskele. Reformierakonna valijate hinnangud on kõigi kolme valijagrupi vahel väga sarnased - olenemata valimisvõitlusele avatusest paigutatakse end skaalal pigem keskele ning vähesel määral kaldutakse Euroopa ühinemise jätkamise pooldamise poole. Kui teiste erakondade valijate hinnang Euroopa ühinemisele on pigem neutraalne, siis Keskerakonna valijad on Euroopa ühinemise jätkumisele selgelt vastu ning seda olenemata sellest, kas ollakse erakonnatruud või valimisvõitlusele avatud. KESKi poolt hääletanud ja samas kindla eelistusteta grupp kaldub pisut enam skaala keskjoone lähedale. Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna valijad erakonnatruuduse põhjal väga ei erine, üldjoontes ollakse Euroopa ühinemise jätkamise suhtes neutraalsed või ollakse sellele mõnevõrra vastu. Eesti Vabaerakonna elektoraadi hoiak Euroopa ühinemise osas on kolme valijagupi vahel taaskord üsna sarnane - erakonnatruud on selles küsimuses neutraalsed ning valimisvõitlusele avatud valijad ja kindla eelistuseta valijad vähesel määral vastu.

Suhtumine Venemaasse

Riigikogu valimiste järgse uuringu 52. küsimuses palutakse valijal anda oma hinnang 10-pallisel skaalal Venemaale, kus “0 tähendab veendumust, et Venemaa on julgeolekuoht, ja 10 tähendab veendumust, et Venemaa on usaldusväärne koostööpartner” (2015. aasta Riigikogu valimiste järgne uuring). LISA 3 näitab iga erakonna valijate lõikes, millisel määral erinevad selles hoiakus lojaalsed, valimisvõitlusele avatud ja kindla eelistusega valijad.

Analüüsides valijate hoiakut Venemaa suhtes, jääb silma kindel muster - suurem osa Keskerakonna valijatest näevad Venemaad kui usaldusväärset koostööpartnerit ning ülejäänud viie erakonna valijad peavad Venemaad pigem julgeolekuohuks. Keskerakonna valijaskonna sees eristuvad kolm valijagruppi omakorda väga selgelt - erakonnatruud on veendunud Venemaas kui usaldusväärses koostööpartneris, kindla eelistusega valijad jäävad skaala keskele ning valimisvõitlusele avatud valijad kalduvad veidi enam hinnangu “Venemaa on julgeolekuoht” poole. Keskerakonna valijaskonnale vastanduvad antud küsimuses kõige enam Vabaerakonna ja Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna valijad, kes peavad Venemaad julgeolekuohuks sõltumata sellest, kas ollakse valimisvõitlusele avatud või mitte. Julgeolekuohuna näevad Venemaad ka Isamaa ja Res Publica Liidu, Reformierakonna ja Sotsiaaldemokraatliku Erakonna valijad ning avatus valimisvõitlusele ei tekita siinkohal suuri erinevusi. Viimastest erakondadest kalduvad skaala keskjoone poole kõige enam SDE valijad.

3.2.3 Erakondlikud eelistused

Valijate avatus valimisvõitlusele erineb ka erakondlike eelistuste järgi - mõne partei valijad on oma eelistustes kindlamad kui teised ning ei anna oma häält suure tõenäosusega ühelegi teisele parteile. Riigikogu valimiste järgse uuringu andmestiku järgi hääletas 2015. aasta Riigikogu valimistel 817 uuringus osalenud inimest (Tabel 6). Ootuspäraselt on nende 817 inimese seas vähem neid inimesi, kes ei annaks enda sõnul suure tõenäosusega oma häält mitte ühelegi erakonnale - kui terve uuringu peale on selle valijagrupi osakaal ligikaudu 27%, siis parlamendivalimistel osalenute seas on

neid 20%. Viimasest tulenevalt on nii erakonnatruude kui ka valimisvõitlusele avatud valijate osakaalud parlamendivalimistel hääletanute seas veidi suuremad.

Nende valijate osakaal, kes ei vali ühtegi erakonda kõrge tõenäosusega, on iga suurema erakonna juures üsna võrdne, ligikaudu viiendik - kõige enam eristub siinkohal aga Keskerakonna elektoraat, kelle hulgas on antud valijagrupi esindajaid vaid kümnendik. Viimast seletab aga hästi asjaolu, et Keskerakonna valijate seas on kõige enam erakonnatruid valijaid (ligikaudu kolmveerand valijatest). Üsna palju on erakonnatruid valijaid ka Reformierakonna valijate seas (58%), järgnevad Vabaerakond (51%), Sotsiaaldemokraatlik Erakond (48%), Eesti Konservatiivne Rahvaerakond (44%) ning Isamaa ja Res Publica Liit (37%). Valimisvõitlusele avatud valijate osakaal on erakonnatruude osakaalust suurem vaid Isamaa ja Res Publica Liit (IRL) poolt hääletanud inimeste seas. Erakonnalojaalsete ja valimisvõitlusele avatute vahe on küllaltki väike veel Eesti Konservatiivne Rahvaerakond (EKRE) valijate puhul.

Siinkohal võib kokku võtta, et valimisvõitlusele on kõige rohkem avatud IRL-i valijad, nende seas leidub ka kõige vähem erakonnalojaalseid (suure tõenäosusega ainult IRL-i poolt hääletavaid) inimesi, seega on IRL-i toetus pigem nõrk ja ebastabiilne ning suur osa nende valijaskonnast on valmis hääletama teiste parteide poolt. Parteilojaalsuselt on esikohal Keskerakonna valijad, kelle seas on teiste valijagruppide esindajaid väga vähe. Valdavalt on pigem erakonnatruud ka Reformierakonna ja Vabaerakonna valijad. Sotsiaaldemokraatliku Erakonna (SDE) ja EKRE valijate puhul on erakonnatruude ja valimisvõitlusele avatute osakaalud juba võrdsemad.

Poliitilise avatuse järgi moodustatud kolm valijagruppi on erakondade lõikes oma osakaalt kahtlemata erinevate osakaaludega. Järelikult on iga erakonna valimisele eelnev protsess erinev ning kõige enam eristuvad selles valguses Eesti parteimaastikul Keskerakond, kellel on kõige stabiilsem toetus, ning Isamaa ja Res Publica Liit, kelle toetus on kõige ebastabiilsem.

Tabel 6. Tunnuse “avatus valimisvõitlusele” ja valija 2015. aasta parlamendivalimiste diskreetse hääle võrdlus

		Avatus valimisvõitlusele						Kokku	
		Erakonnatruud valijad		Valimis-võitlusele avatud valijad		Ei vali ühtegi erakonda kõrge tõenäosusega			
Hääl 2015. aasta Riigikogu valimistel	Erakond Isamaa ja Res Publica Liit	37	37,37%	43	43,43%	19	19,19%	99	100%
	Sotsiaaldemokraatlik Erakond	60	47,62%	40	31,75%	26	20,63%	126	100%
	Eesti Reformierakond	90	58,44%	38	24,68%	26	16,88%	154	100%
	Eesti Keskerakond	161	73,52%	35	15,98%	23	10,50%	219	100%
	Eesti Konservatiivne Rahvaerakond	27	43,55%	22	35,48%	13	20,97%	62	100%
	Eesti Vabaerakond	48	50,53%	28	29,47%	19	20,00%	95	100%
Kokku		439	58,15%	215	28,48%	163	21,59%	755	100%

Järgnevalt vaadeldakse iga erakonna valijaskonda veelgi detailsemalt ning leitakse, kuidas iga erakonna valijaskonna sees olevad kolm valijagruppi (sõltuvalt nende poliitilisest avatusest) on hinnanud tõenäosust hääletada teiste erakondade poolt. Selline süvitsi minek aitab iga erakonna valijaskonna puhul mõista, kas ja millise teise erakonna poolt suurema tõenäosusega hääletatakse ning kellele ei anta tõenäoliselt mite kunagi oma häält. Selliste häälte liikumise potentsiaalsete teede teada saamine võimaldab aru saada Eesti valimiskäitumise dünaamikast ja ennustada mingil määral suundi, kuidas valimiskäitumine Eestis muutuda võib.

Isamaa ja Res Publica Liidu valijate suhtumine teistesse erakondadesse

LISA 4 näitab, kuidas suhtuvad Isamaa ja Res Publica Liidu valijad teistesse erakondadesse. Igati ootuspäraselt ollakse kõige positiivsemalt meelestatud IRL-i suhtes. Kõige negatiivsem suhtumine on aga Keskerakonda, kelle poolt hääletamise keskmine tõenäosus on kõigest 1,2 palli kümnest. IRLi valijate seas on sama suur osakaal neid, kes ei annaks Keskerakonnale mitte kunagi (0 palli) oma häält kui neid, kes annaksid väga suure tõenäosusega (10 palli) oma hääle IRL-ile. Mõnevõrra väikseks hinnatakse ka tõenäosust hääletada EKRE poolt (keskmiselt ligikaudu 3 palli). Nii Sotsiaaldemokraatliku Erakonna, Reformierakonna kui ka Vabaerakonna poolt hääletamise tõenäosus on keskjoone lähedal, veidi alla 5 palli.

Sotsiaaldemokraatliku Erakonna valijate suhtumine teistesse erakondadesse

SDE valijate hinnangutes (LISA 5) kordub üsna sarnane muster mis IRL-i valijate puhul - kõige tõenäolisemalt antakse oma hääl 2015. aasta Riigikogu valimistel juba valitud erakonnale ning kõige väiksema tõenäosusega hääletatakse Keskerakonna (2,6 palli) ning ka Konservatiivse Rahvaerakonna (2,7 palli) poolt. Ülejäänud kolme partei puhul ollakse samuti pigem negatiivselt meelestatud, IRL-i poolt hääletatakse keskmiselt 3,6 pallise tõenäosusega, EVA poolt 4 palliga ning REF-i poolt 4,1 palliga.

Reformierakonna valijate suhtumine teistesse erakondadesse

Reformierakonna poolt hääletanud inimested hääletaksid Reformierakonna poolt kõrge tõenäosusega ka edaspidi (LISA 6). Keskerakonna kasuks otsustatakse vaid 1,3 pallise tõenäosusega ning küllaltki väikese tõenäosusega valitakse EKRE (2,6 palli). Kõige positiivsemalt, kuid siiski alla 5-pallise tõenäosusega hääletatakse Vabaerakonna poolt (4,2), seejärel IRLi (4,1) ning SDE (3,9) poolt.

Keskerakonna valijate suhtumine teistesse erakondadesse

Keskerakonna valijad on üsna tugevalt polariseerunud (LISA 7). Tõenäosus Keskerakonna poolt hääletada on koguni 9,1 palli kümnest ning teiste parteide poolt hääletatakse võrdlemisi väikese tõenäosusega. Kõige vähem eelistatakse Reformierakonda (1,5 palli) ning Isamaa ja Res Publica Liitu (1,6). SDE, EKRE ja EVA valimise tõenäosused on üle 2 palli.

Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna valijate suhtumine teistesse erakondadesse

2015. aasta parlamendivalimistel EKRE poolt hääletanud inimesed annaksid kõrgema tõenäosusega oma hääle mõistagi EKRE-le, kuid positiivsemalt suhtutakse ka Eesti Vabaerakonda, kelle poolt hääletataks 5,7 palliga (LISA 8). Iseäranis kriitiline ollakse Keskerakonna suhtes 1,7 palliga. Nii REF-ile, IRL-ile kui ka SDE-le antakse kõige enam kas minimaalse hinnangu ehk nulli või keskmise ehk viie. Suhtumine IRL-i ja SDE-sse on väga homogeenne paiknedes 3,1 palli juures ning Reformierakonna poolt hääletamise tõenäosus on ligikaudu 2,7 palli.

Vabaerakonna valijate suhtumine teistesse erakondadesse

Vabaerakonna valijaskond jääb kõige tõenäolisemalt ka edaspidi EVA valijateks ning arvatavasti ei hääletata Keskerakonna poolt, mille puhul on tõenäosuse suurus 1,5 palli (LISA 9). Pigem ebatõenäoline on Vabaerakonna valijate hääletamine ka EKRE poolt (2,8 palli). IRL-ile ja REF-ile hääle andmise tõenäosus on ligikaudu 4 palli ja SDE puhul 4,7 palli.

Iga erakonna valijaskonna eraldi analüüsimisel näeme teatavat mustrit. Esmajoones hakkab silma vastandumine Keskerakonna ja ülejäänud erakondade vahel. Kõigi viie erakonna valijaskonnad hääletaksid väga väikese tõenäosusega Keskerakonna poolt ning Keskerakonna valijad ei pöördu tõenäoliselt jällegi mitte kunagi mõne teise erakonna poolt hääletamise juurde.

Üldiselt on iga erakonna valijaskond alternatiivsete erakondade suhtes üsna negatiivselt häälestatud ning kümnepallisel skaalal antakse keskmisest madalam hinnang ehk alla 5 palli. Ainus valijaskond, kes annaks keskmiselt üle 5 palli mõnele teisele erakonnale, on üllatuslikult Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna valijaskond, kes hääletaks keskmiselt suurema tõenäosusega veel Eesti Vabaerakonna poolt. Samas ei ole siinkohal solidaarsed EVA valijad, kelle tõenäosus EKRE valijate nn poolehoidu (või pigem mitte vastu olemist) EVA suhtes võib seletada asjaolu, et Vabaerakond kui uus poliitiline jõud on veel tundmatu ja kindla spektrita ning nende vaadetele ei osata vastu olla, teisalt võidakse olla valmis hääletama protestimärgiks mistahes uue erakonna poolt

3.3 Multinominaalne logistiline regressioon

Kirjeldava statistika abil tuvastati valimisvõitlusele avatud ja suletud ning kindla eelistusega valijate osakaalud ja profiilid. Alljärgnevalt viiakse läbi multinominaalne logistiline regressioon, kus ennustatakse potentsiaalsete olukordade tõenäosust kategooriaalsete sõltuvate tunnuste vahel (Tabel 7). Regressioon näitab, kas ja millisel määral realiseerub poliitiline avatus teatud spetsiifilistes valikutes, kui kaasata töö eelnevates osades täheldatud sotsiodemograafilisi erinevusi poliitiliselt avatud ja suletud valijagruppide vahel.

Regressiooni sõltuvaks muutujaks on parteivalik 2015. aasta Riigikogu valimistel ning referentskategooriaks on Reformierakonna poolt hääletamine sama aasta valimistel. Võrdluskategooriaks valiti Reformierakonna poolt hääletamine seetõttu, et see toob tõenäoliselt välja kõige silmnähtavamad diferentsid erinevate tunnuste vahel ning samas ei ole tegemist kõige polariseerivama erakonnaga nagu selleks on Keskerakond. Regressioonimudeli sõltumatuteks tunnusteks on valimisvõitlusele avatuse kolm astet ning kirjeldavas statistikas aluseks võetud viis sotsiodemograafilist tunnust (kontrollidena). Valijate poliitilised hoiakud jäeti mudelist välja, kuna need on teiste tunnustega võrreldes liiga hõredad ning võivad regressioonis segadust tekitada ja jätta märkamata olulisemate tunnuste mõju.

2015. aasta Riigikogu valimiste järgse uuringu 1007 inimesega valimist jäid regressioonimudelisse alles need 664 küsitluses osalenud inimest, kes hääletasid kas IRL-i, SDE, REF-i, KESK-i, EKRE või EVA poolt ning kelle puhul olid teada ka mudelisse kaasatud sõltumatute tunnuste väärtused (näiteks jäid mudelist välja sissetulekut mitte saavad valijad ja oma hariduse täpsustamata jätnud valijad). Mudelis välja arvatud riskisuhted näitavad, kui suure tõenäosusega hääletab iga sõltumatu tunnuse alla kuuluv valijagrupp veerus oleva erakonna poolt *versus* Reformierakonna poolt.

Regressiooni tulemused näitavad, et erakondliku konkurentsi objektiks olev valijaskond hääletab umbes 2,6 korda suurema tõenäosusega Isamaa ja Res Publica Liidu poolt võrreldes referentskategooriaks oleva Reformierakonna poolt hääletamisega. Avatud valijad hääletavad koguni 84% suurema tõenäosusega ka Sotsiaaldemokraatliku Erakonna poolt ning suurem on võimalus veel EKRE või EVA poolt hääletada. Valimisvõitlusele avatud valijate valmidus Keskerakonna poolt hääletada on väiksem

võrreldes taustakategooriaks oleva Reformierakonnaga. Ka rahvusel on mudeli järgi oluline mõju - kui eestlasel on valida Reformierakonna ja Keskerakonna vahel, siis hääletab ta oluliselt suurema tõenäosusega Reformierakonna poolt. Sama kehtib ka Sotsiaaldemokraatliku Erakonna kohta, kelle tõenäosus valituks saada on samuti väiksem kui Reformierakonnal. Valija sugu ja parteivalikut analüüsides selgub, et naissoost valija tõenäosus hääletada mõne teise erakonna eest võrreldes Reformierakonnaga on iga erakonna puhul väiksem. Vahe on eriti märkimisväärne EKRE puhul, kes Reformierakonnaga võrreldes suure tõenäosusega naissoost isiku poolt valituks ei saa. Eelkõige Keskerakonna puhul tuleb suur erinevus sisse ka vanuse osas. Mida kõrgem on valija sünniaasta ehk mida noorem ollakse, seda väiksema tõenäosusega valitakse Reformierakonna asemel Keskerakond. Haridustase toob parteivaliku tõenäosusesse samuti erinevusi - mida kõrgem on valija haridustase, seda väiksema võimalusega osutub Reformierakonna asemel valituks mõni teine erakond, esmajoones Eesti Konservatiivne Rahvaerakond. Sissetulek ja valija hääle on samamoodi üksteisega seotud - mida kõrgem on sissetulek, seda suurema tõenäosusega läheb hääle Reformierakonnale kui mõnele teisele parteile.

Logistiline regressioon kinnitab, et valija hääle parlamendivalimistel on tõepoolest seotud valimisvõitlusele avatusega ning ka sotsiodemograafiliste tunnustega.

Tabel 7. Multinomiinalse logistilise regressiooni tulemused

	Riskisuhe 2015. aasta parlamendivalimiste parteivalikul (referentskategooria: Reformierakonna valinud inimesed)				
	IRL	SDE	KESK	EKRE	EVA
Valimisvõitlusele avatud	2,601**	1,841*	0,875	1,515	1,137
Erakonnatruud valijad ja eelistusteta valijad	1,641	1,902	0,778	1,845	1,324
Eestlane (referentskategooria: mitte-eestlane)	0,576	0,041**	0,003***	2,613E-8	2,101E-8
Naine (referentskategooria: mees)	0,643	0,876	0,624	0,356**	0,716
Sünniaasta	0,994	0,993	0,961***	0,986	0,997
Haridustase	0,632	0,723	0,819	0,529*	0,666
Sissetulekutase	0,845	0,818	0,675*	0,839	0,864
N	664				
Pseudo R ² (Nagelkerke)	0,421				
Standardvead: *** p<0.001, ** p<0.01, * p<0.05.					

4. JÄRELDUSED

Riigikogu valimiste järgse uuringu andmete analüüs näitab, et valimisvõitluse objektiks on ligikaudu veerand Eesti valijaskonnast ning nad eristuvad erakonnatruudest ja kindla eelistuseta valijatest mõningate sotsiodemograafiliste karakteristikute läbi. Valimisvõitlusele avatud valijad on enamjaolt eestlased, pigem kõrgema haridustasemega, veidi suurema palgaga ja mõnevõrra nooremad. Nii meeste kui ka naiste seas on valimisvõitlusele avatud valijate osakaalud umbes 24% juures.

Järgnevalt kirjeldatakse, kuidas eristuvad valimisvõitlusele avatud valijad ülejäänud kahest valijagrupist kolme poliitilise hoiaku suhtes. Vasak- ja paremskaalal on valimisvõitlusele avatud valijaskond kas veidi vasakpoolsem või sama hinnanguga võrreldes erakonnatruude ja kindla eelistuseta valijatega. Samas, eelnimetatud muster ei käi IRL-i valijaskonna kohta, kus valimisvõitlusele avatud valijad on hoopis märksa parempoolsemad kui teised kaks valijagruppi.

IRL-i valijad hakkavad silma ka järgneva analüüsi all oleva hoiaku all, milleks on Euroopa ühinemise jätkamise toetamine. Nimelt eristuvad IRL-i valijaskonna sees poliitilise avatuse kolme valijagrupi osakaalud üsna tugevasti - valimisvõitlusele avatud valijad toetavad Euroopa ühinemise jätkamist palju rohkem kui parteilojaalsed ja eelistusteta inimesed. Ülejäänud viie partei sees niivõrd suuri vahesid antud hoiakus ei ole. EKRE ja EVA poliitiliselt avatud valijad toetavad Euroopa ühinemist veidi vähem kui teised kaks valijagruppi, SDE puhul teevad sama pigem lojaalsed valijad ning REF-i ja KESK-i valijagruppide hinnangud on erakondade sees pigem samasugused.

Suhtumine Venemaasse kui koostööpartnerisse või julgeolekuohtu loob samuti väga isemoodi pildi. Siinkohal erinevad erakonna sees olevad kolm poliitilise avatuse gruppi kõige enam Keskerakonna valijate seas, kus erakonnatruud näevad Venemaad väga kindlalt kui koostööpartnerit ning valimisvõitlusele avatud valijad peavad Venemaad pigem julgeolekuohuks. Teiste erakondade sees niivõrd ulatuslikke erinevusi ei ole. SDE ja EVA valijaskondade sees on kolme grupi hoiakud peaaegu eristamatud. IRL-i ja EKRE poolt hääletanute hulgas peavad valimisvõitlusele avatud valijad Venemaad suuremal määral julgeolekuohuks kui teised kaks valijagruppi ning Reformierakonna valijate hulgas on julgeoleku ohuks hindamisel äärmuslikemaks hoopis erakonnatruud valijad.

Analüüsi kaasatud kuue partei valijaskondade analüüsimisel selgub, et kõige stabiilsem on Keskerakonna elektoraat, kus on lojaalseid valijaid ehk ainult Keskerakonna poolt kõrge tõenäosusega hääletavaid inimesi koguni kolmveerand erakonna koguvalijatest. Kui pidada silmas Keskerakonna valijate sotsiodemograafilisi tunnuseid, siis on erakonnatruude suur enamus ka mõistetav, kuna Keskerakonna poolt hääletavad vähem näiteks eestlased ja nooremad inimesed. Teise äärmusena hakkab silma jällegi Isamaa ja Res Publica Liidu valijaskond, kes erineb kõikide teise erakondade valijaskondadest läbi selle, et poliitiliselt avatud valijate osakaal ületab lojaalsete valijate osakaalu. Siit võib järeldada, et IRL-i elektoraat on kõikuv. IRL-i ebastabiilsele valijaskonnale viitavad ka erakondade toetusreitingud, mille järgi on erakonna toetus langenud lausa alla valimiskünnise (Kook 2017). Võrreldes teiste erakondadega on mõneti ebastabiilne ka Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna valijaskond, kus on lojaalseid valijaid küll enamuses (44%), kuid üsna suur kaal on siiski ka poliitiliselt avatud valijatel (35%). IRL-i ja EKRE näol on tegemist üsna sarnaseid ideoloogiaid järgivate erakondadega, seetõttu võiksid nad teoorias olla üksteisele kõige suuremad konkurendid ning rahvuskonservatiivsemat ideoloogiat pooldavad inimesed peaksid valiku tegemisel kaaluma just neid kahte erakonda. Samas näitab käesoleva töö analüüs, et nii EKRE kui ka IRL-i valinud inimesed hääletaksid alternatiivse rahvuskonservatiivse erakonna poolt üsna väikese tõenäosusega (10-pallisel skaalal ligikaudu 3 palliga). Üllatav on ka see, et parlamendivalimistel EKRE poolt hääletanud inimesed oleksid üle keskmise tõenäosusega valmis hääletama hoopis Eesti Vabaerakonna poolt, mille ideoloogia jääb rahvuskonservatismist pigem kaugele. Siinkohal võib rolli mängida nn uue erakonna fenomen, mis ajendab valijat näiteks protestimärgiks eelistama uusi jõude. Analüüsi kohaselt valiksid IRL-i valijad EKRE asemel tõenäolisemalt jällegi kas Sotsiaaldemokraatliku Erakonna, Reformierakonna või Vabaerakonna. Viimane näitab, et poliitiline avatus ei sõltu täiel määral erakondade ideoloogilistest vaadetest.

Poliitilise avatuse analüüs erakondlike eelistuste põhjal viitab sügavale polariseerumisele. Kõikide analüüsi kaasatud erakondade valijad eelistavad kõige enam mõistagi erakonda, kellele anti 2015. aasta Riigikogu valimistel hääl, kuid märkimisväärne osa iga erakonna (väljaarvatud Keskerakonna) valijaskonnast ei annaks suure tõenäosusega oma häält Keskerakonnale. Keskerakonna poolt hääletamise tõenäosus on eriti madal Isamaa ja Res Publica Liidu ning Reformierakonna valijate

seas, väga väike tõenäosus KESK-i poolt hääletada on ka EKRE ja EVA valijatel. Keskerakonna enda valijad on väga kriitilised jällegi kõikide teiste erakondade suhtes. Kõige väiksema tõenäosusega antakse hääl Reformierakonnale ning Isamaa ja Res Publica Liidule. Ka SDE, EKRE ja EVA poolt hääletamine on pigem ebatõenäoline. Sellist polariseeritust ja vastandumist kasutatakse tõenäoliselt ära ka erakondade valimiskampaaniaid tehes. Eeldatavasti on näiteks Reformierakond oma poliitilistes sõnumites rõhutanud Keskerakonna vaadetele vastandumist ning seeläbi on võidetud Keskerakonda mitte eelistavate valijate poolehoid. Sama mustrit kasutavad tõenäoliselt ka teised erakonnad. Keskerakonna ja ülejäänud erakondade vastandumise kõrval on negatiivne suhe otsesemalt valdavaks ka Reformierakonna ja Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna vahel ning suure tõenäosusega nende parteide vahel hääled ei liigu. Kirjeldava statistika järel läbi viidud multinominaalne logistiline regressioon kinnitab, et valija hääl on seotud poliitilise avatusega ning seda kirjeldavas statistikas välja toodud suunades - valimisvõitlusele avatud valijad valivad suurema tõenäosusega IRL-i, SDE, EKRE või EVA (võrdluses Reformierakonna valimisega) ning võrdluses Keskerakonnaga hääletatakse pigem Reformierakonna poolt.

KOKKUVÕTE

Eesti parteisüsteem on püsinud pealtnäha üsnagi stabiilsena - parlamendikoosseisud on enamjaolt ühetaolised ning üldjuhul suuri üllatusi iga nelja aasta tagant oodata ei ole. Näiliselt stabiilse valimiskäitumise (volatiilsus) taga on aga arvestatav hulk valijaid, kelle potentsiaalne valimiskäitumine võib muutuda väga lihtsalt ja kes on seega valimisvõitluse objektiks. Poliitiliselt avatud valijate kaardistamiseks on parim võimalik meetod küsitlusandmete kasutamine, kus valijad annavad igale olemasolevale erakonnale hinnangu, kui suure tõenäosusega nende poolt hääletatakse. Valijad jaotuvad poliitilise avatuse järgi kolme suuremasse gruppi - valimisvõitlusele avatud valijad, erakonnatruud valijad ja kindla eelistusega valijad. Käesolev töö hindab empiiriliselt, kui suure ja milliste tunnustega valijagrupi sees võib Eesti valimissüsteemis näha potentsiaalset häälte liikumist.

Magistritöö tulemused näitavad, et erakondliku konkurentsi otseseks sihtrühmaks ehk poliitiliselt avatud on ligikaudu veerand Eesti valijaskonnast. See osa valijatest on valmis oma häält kõrge tõenäosusega muutma ning erakondadel on kahtlemata mõistlik oma valimiskampaania just nende valijate poole suunata, kuna antud valijatel on olemas mõneti kindlad eelistused ja samas ei ole need eelistused kinnistunud vaid ühe erakonna ümber. Umbkaudu pool Eesti valijatest on erakonnatruud, nende poliitiline eelistus on kinnistunud ning seetõttu on teistel erakondadel väga väike šanss antud valijate häält endale võita. Erakonnatruude valijagrupi ja poliitiliselt avatud valijagrupi kõrval on veel kolmas grupp valijaid, kellel ei ole kindlaid erakondlikke eelistusi ning kes ei taha suure tõenäosusega mitte ühelegi erakonnale oma häält anda. Erakondadel on mõistlik ka kindla eelistusega valijatele tähelepanu pöörata - antud grupil ei ole küll kindlaid eelistusi välja kujunenud, kuid samas käib teatud osa nendest valijatest siiski hääletamas ning nende eelistusega olek on mõnel määral mõjutatav. Erakondliku konkurentsi objektiks olevate valijate osakaal on mõneti üllatav, kuna selle järgi on vaid veerand Eesti valijaskonnast sellised, kelle häält saab tulemuslikumalt loosungite, lubaduste ja muu taolisega kõigutada.

Analüüs näitab, et valimisvõitluse objektiks oleval valijagrupil on üsnagi tugevalt eristuv profiil. Erakonnatruude valijatega võrreldes on valimisvõitlusele avatud valijad suurema tõenäosusega eestlased ja veidi kõrgema haridustasemega. Poliitiliselt avatud valijad on tihtilugu ka keskmiselt veidi nooremad ja nende seas on enam kõrgemat

sissetulekut (üle 1001€) teenivaid inimesi. Naiste ja meeste hulgas on valimisvõitlusele avatuid üsna võrdselt, mõlemal juhul ligi veerand koguarvust. Sotsiodemograafiliste tunnuste kaasamisel on näha, et tulevasi jõupositsioone kõigutavad eeldatavasti vähem mitte-eestlased, madalama haridustasemega, vanemad ning lisaks ka pisut väiksema sissetulekuga inimesed. Eelmainitud sotsiaal-demograafiliste tunnustega inimesed koonduvad pigem ühtainust erakonda toetama ning nende ümberveenmine konkureerivate erakondade poolt oleks tõenäoliselt ebaefektiivne.

Magistritöö kirjeldavas analüüsis peatuti ka kolme poliitilise hoiaku vaatlemisele. Leiti, et enamjaolt erinevad poliitilised hoiakud erakondade lõikes ning vähem poliitilise avatuse põhjal moodustatud gruppide vahel. Siiski leidis kaks erandit - Euroopa ühinemise jätkamise küsimuses eristusid IRL-i valijaskonna sees tugevamalt valimisvõitlusele avatud valijad ja kindla eelistusteta valijad, kellest esimesed toetavad ühinemise jätkamist ja teised on pigem vastupidisel seisukohal. Ka suhtumine Venemaasse tõi ühe erakonna puhul sisse olulise eristumise - Keskerakonna lojaalsed valijad leiavad, et Venemaa on kahtlemata usaldusväärne koostööpartner ning poliitiliselt avatud ja kindla eelistuseta valijad kalduvad rohkem skaala keskpunkti või vastaspoolele.

Töö empiirilises osas leitakse, et Eesti kuue suurema erakonna valijaskonnad on väga erineva stabiilsusega. Potentsiaalselt muutub kõige enam Isamaa ja Res Publica Liidu valijaskond, kuna antud partei valijate hulgas on poliitiliselt avatuid lausa rohkem kui suletud valijaid. Sellist mustrit teiste erakondade hulgas ei näe, kuna üldjuhul moodustavad lojaalsed valijad siiski enamuse, see tähendab, teistel erakondadel on kindel valijaskond, kelle hääles võidakse kindel olla. IRL-i valinud inimestele vastanduvad aga Keskerakonna valijad, kellest on koguni kolmveerand parteilojaalsed. Ka logistiline regressioon kinnitab seda, et poliitilise avatuse ja diskreetse hääle vahel on tugev seos, seega on poliitiliselt avatud valijatel ka tegelikkuses suur roll, kuna nemad on potentsiaalsed hääle muutjad.

Analüüsides iga erakonna valijaskonna suhtumist teistesse erakondadesse on näha selget mustrit, kus iga erakonna valijaskond märgib väga mittetõenäoliseks Keskerakonna poolt hääletamise. Sellist vastandumist saab seostada Lipseti ja Rokkani (1967) sotsiaalse lõhestumise teooriaga, kuna Keskerakonna valijate profiil eristub analüüsi kaasatud teiste erakondade profiilist vähemalt kahe sotsiaalse tunnuse poolest (vanus ja

rahvus). Huvitavad on ka Eesti parteimaastiku kahe võrdlemisi uue partei valijaskondade hinnangud, kus EKRE valijate positiivne hinnang EVA-le viitaks justkui üleüldist uute poliitjõudude soosimist antud valijate poolt. Samas ei vasta samaga EVA valijad, kes peavad EKRE poolt hääletamist pigem ebatõenäoliseks.

Käesoleva töö tulemused näitavad, et vaid ligi neljandik Eesti valijaskonnast on oma poliitilistes eelistustes veidi vabamad ning erakondadel on mõistlik oma kampaaniates rõhuda just selle valijagrupi mõjutamisele. Muidugi ei saa tähelepanuta jätta ka neid valijaid, kellel ei ole kindlaid eelistusi (kes ei hääleta kõrge tõenäosusega mitte ühegi erakonna poolt), kuna selle valijagrupi eelistused võivad olla alles kujunemisel või siis on nad just väga valivad, mille tõttu ei ole ükski erakond veel antud grupi sümpaatiat võitnud.

Senini on analüüs keskendunud ennekõike Riigikogu valimistel tuginevatele andmetele, kuid uuritud ei ole seda, kas ja mil määral on poliitilise avatuse mõju erinev kohalikel valimistel ja Euroopa Parlamendi valimistel. Eesti kohalike omavalitsuste valimistel on valijaskond pisut laiem, kuna alates 2017. aasta valimistest saavad seal osaleda ka 16- ja 17-aastased ning traditsiooniliselt ka mittekodanikud. Valijaskonna laienemine võib tähendada ka muutusi poliitiliselt avatud valijate osakaalus ja profiilis. Niisamuti võivad nii kohalikel kui ka Euroopa Parlamendi valimistel erineda häälte tõenäoline liikumine.

Kasutatud kirjandus

- Bartolini, S. (1999) „Collusion, Competition and Democracy: Part I”, *Journal of Theoretical Politics*, 11(4): 465-467.
- Bartolini, S. ja Mair, P. (2007) „Identity, Competition and Electoral Availability: The Stabilisation of European Electorates 1885-1985”, ECPR Press, 27-29.
- Carrubba, C. ja Timpone, R. J. „Explaining Vote Switching Across First- and Second-Order Elections. Evidence From Europe”, *Comparative Political Studies*, 38(3): 260-261.
- Evans, J. A. J. (2004) „Voters and Voting: An Introduction”, Thousand Oaks and London: Sage, 25-26.
- Järvan, K. (2014) „Avatus valimisvõitlusele ja hääle vahetamise tõenäosus Eesti 2011. aasta parlamendivalimistel”, bakalaureusetöö, Tartu Ülikooli riigiteaduste instituut.
- Kangur, R. (2011) „Valimiste volatiilsus Eestis ja valimised Euroopa Liidu riikides“, *Riigikogu kantselei õigus- ja analüüsisiosakonna teemaleht*, 1-4.
- Knutsen, O. ja Scarbrough, E. (1995) „Cleavage Politics”, in *The Impact of Values*, eds. J. W. van Deth & E. Scarbrough, Oxford, New York: Oxford University Press, 492-523.
- Kook, U. (2017) „IRL-i toetus langes alla valimiskünnise”, *ERR uudised*: <http://www.err.ee/594848/irl-i-toetus-langes-alla-valimiskunnise> (külastatud 18. mail, 2017).
- Lau, R. R. ja Redlawsk, D. P. (2006) „How Voters Decide: Information Processing in Election Campaigns”, Cambridge University Press, 5-11.
- Lipset, S. M. ja Rokkan, S. (1967) „Party systems and voter alignments: cross-national perspectives”, Free Press.

Mainwaring, S. ja Zoco, E. (2007) „Political Sequences and the Stabilization of Interparty Competition. Electoral Volatility in Old and New Democracies”, *Party Politics*, 13(2): 155-156.

Mair, P., Müller, W. C. ja Plasser, F. (2004) „Political Parties and Electoral Change: Party Responses to Electoral Markets”, London: Sage, 5-7.

Mölder, M. (2013), „Fluid Voters behind a Stabilising Party System? Investigating Party System Parameters in Estonia”, *41st ECPR Joint Sessions of Workshops Johannes Gutenberg Universität, Mainz* (11.-16.03.2013), 2-20.

Põhiseadus. Riigi Teataja koduleht: <https://www.riigiteataja.ee/akt/633949> (külastatud 10. mail, 2017).

Saar Poll, OÜ (2015) 2015. aasta Riigikogu valimiste järgne uuring.

Sikk, A. (2005) „How unstable? Volatility and the genuinely new parties in Eastern Europe”, *European Journal of Political Research*, 44(3): 391-412.

Solvak, M. (2011) „Hääle vahetamine 2011. aasta Riigikogu valimistel”, *Riigikogu Toimetised*, 23: 50-55.

Solvak, M. (2012) „Parteivaliku vahetamine 2011. aasta valimistel”, *Riigikogu valimised 2011*, toim. Rein Toomla. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 116-124.

Toka, G. (1998) „Party Appeals and Voter Loyalty in New Democracies“, *Political Studies*, 46(3): 590.

Van der Eijk, C., van der Brug, W., Kroh, M. ja Franlik, M. (2006) „Rethinking the dependent variable in voting behavior: On the measurement and analysis of electoral utilities”, *Electoral Studies*, 25(3): 424-447.

Van der Eijk, C. ja Oppenhuis, E. V. (1991) „European parties' performance in electoral competition“, *European Journal of Political Research*, 19: 59-60.

SUMMARY

Electoral Availability in the Estonian Parliamentary Elections, 2015, and the Relation with Sociodemographic Characteristics, Attitudes, and Electoral Preferences

Estonian electoral system is seemingly very stabile when looking at the volatility of parliamentary elections. Nevertheless, the individual voting behaviour might suggest something different. The process behind a discrete vote in the parliamentary elections is far more complicated because voters differ in the level of political availability. Some voters are very keen to one specific political party and other parties probably do not have a chance to change their preferences. Other voters are more unstable in that matter and they are open to give their vote to multiple parties. The latter is the main focus group for electoral competition because they indeed change their vote with a higher probability.

This master's thesis empirically evaluates the available electorate in Estonia by using quantitative approach and questionnaire conducted after Estonian parliamentary elections in 2015. The available electorate is defined as a group of voters who would vote for more than two parties with a high probability. The opposite group of voters are loyal voters who would give their vote only to one specific party. In addition to available and loyal voters, there is also a third group which consists of voters who will not give their vote with a high probability to any parties. The analysis shows that almost one quarter of Estonian electorate is available to electoral competition, half of the voters are loyal voters and the rest of the voters do not have clear electoral preferences.

After defining these groups, the analysis continues with the empirical evaluation on the sociodemographic characteristics, political attitudes and electoral preferences of these groups. The analysis shows that compared to loyal voters, the available voters in Estonia are more likely Estonian, well-educated, young and with a higher salary. The political attitudes differ rather between the electorates of different parties and are not effected by the political availability of the voters. The analysis of electoral preferences shows that the Estonian Centre Party has the most stable electorate and the Pro Patria and Res Publica Union has the most unstable electorate. When looking at the attitudes

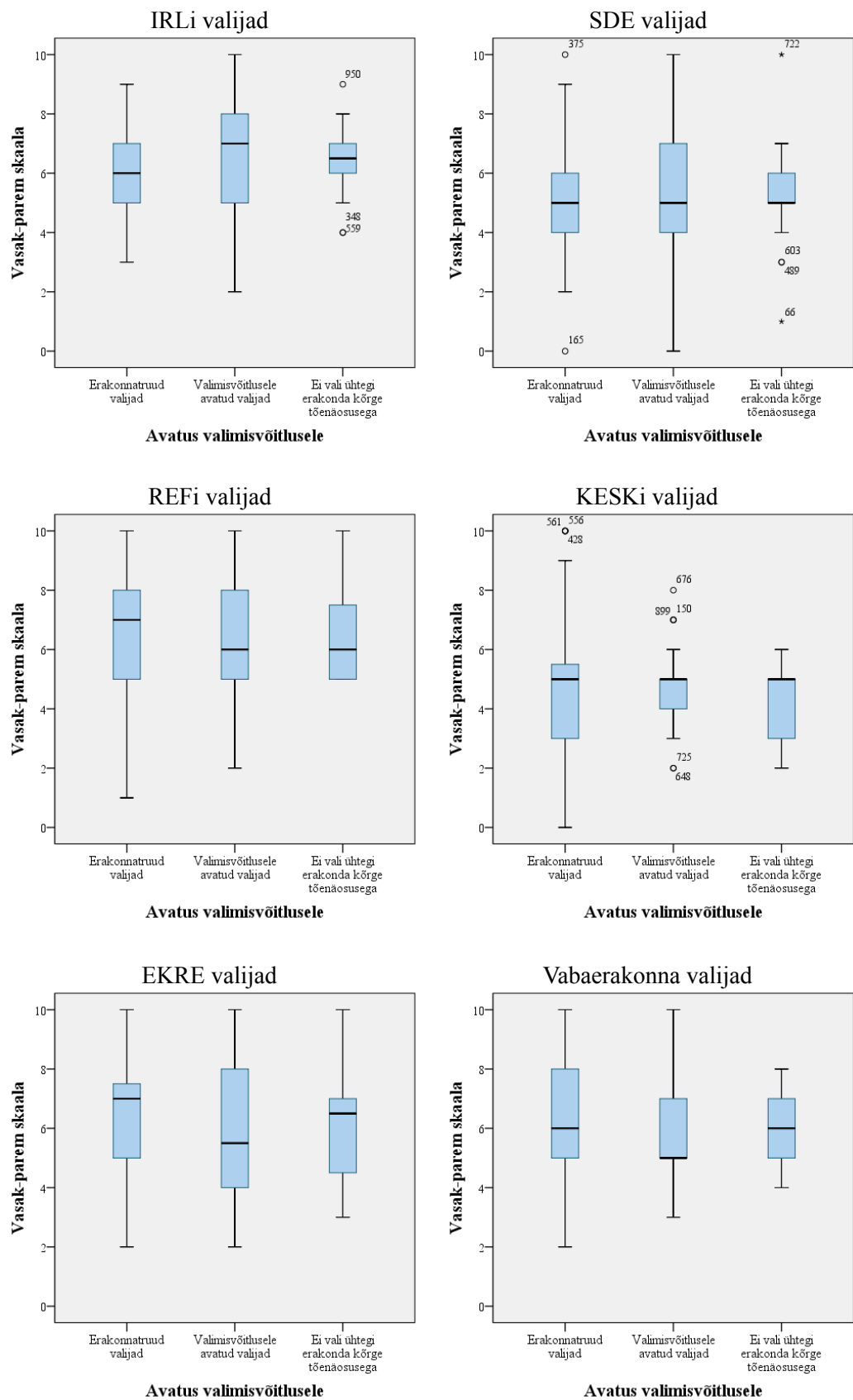
of every party's electorate towards other parties then we can see an interesting pattern. The pattern implies a strong cleavage between the voters of the Centre Party and the voters of any other party - if you are voting for the Centre Party then voting for any other party is very unlikely, on the other hand, if you did not vote for the Centre Party, then your attitude towards this party is probably very negative.

The master's thesis proposes that political parties as a whole should concentrate first on their loyal voters because of their significant proportion in the electorate (especially the Centre Party where roughly 75% of the voters are loyal). Additionally, they should also focus on the available electorate because these voters are more likely to change their vote (especially the Pro Patria and Res Publica Union where 43% of voters are politically available).

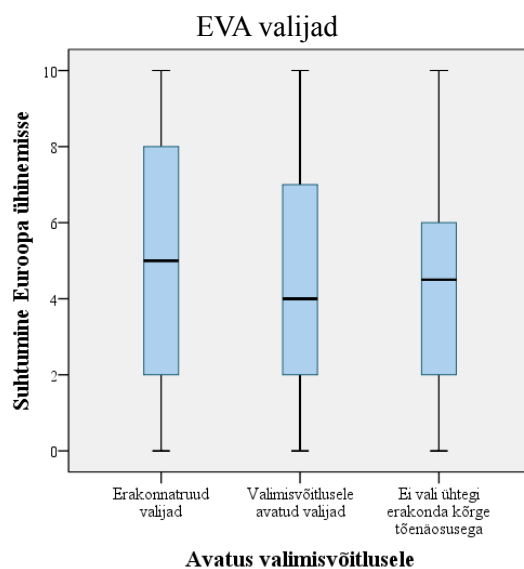
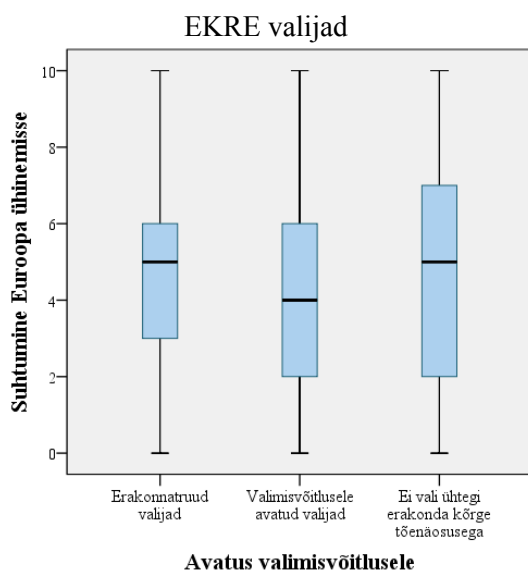
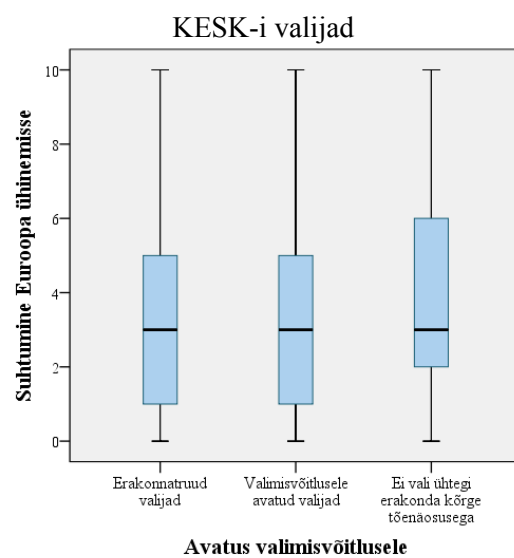
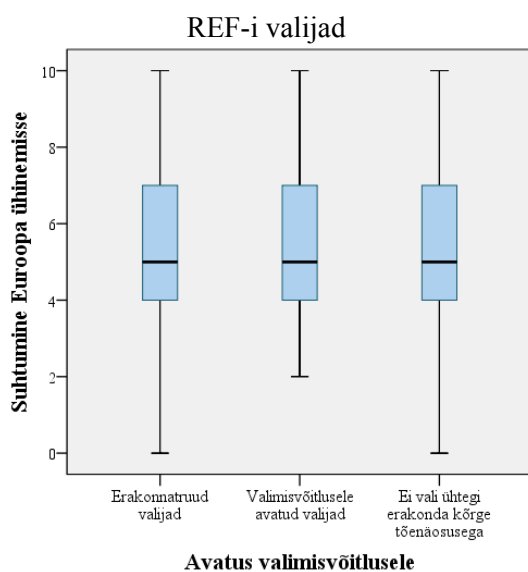
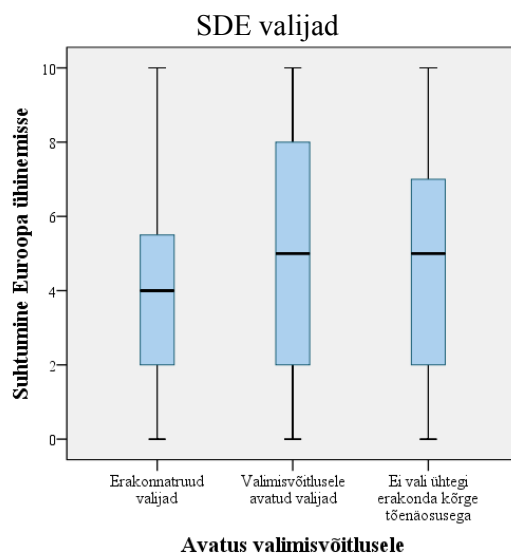
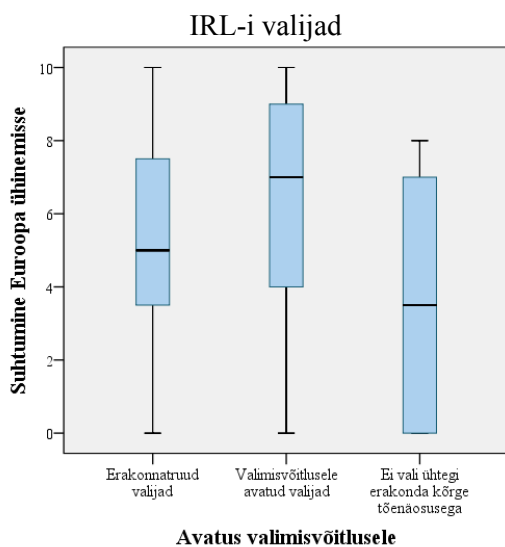
The master's thesis suggests that further research should be conducted in this area. The current thesis examined political availability in the parliamentary elections but little is known whether and how political electorate differs in the Estonian local elections and European Parliament elections.

LISAD

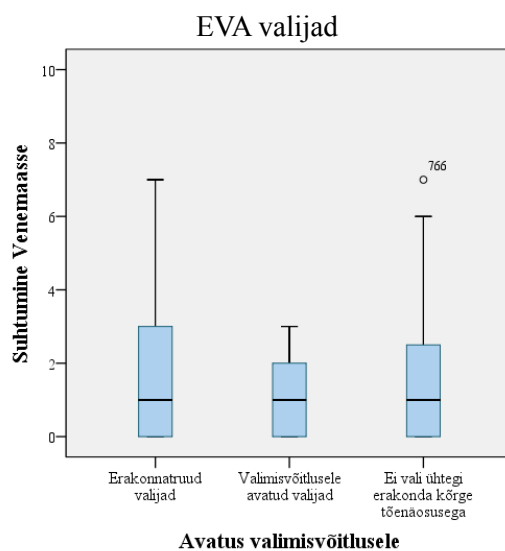
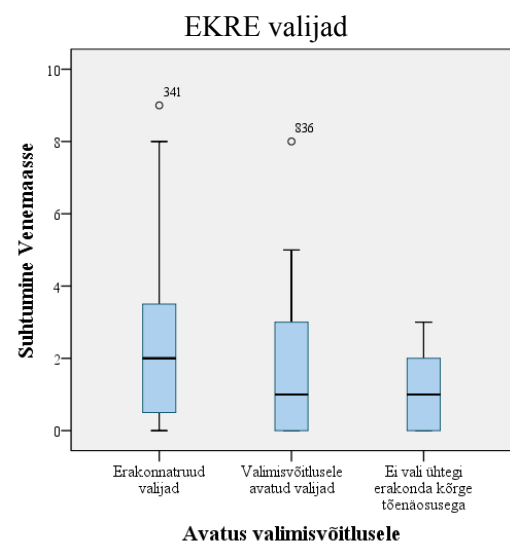
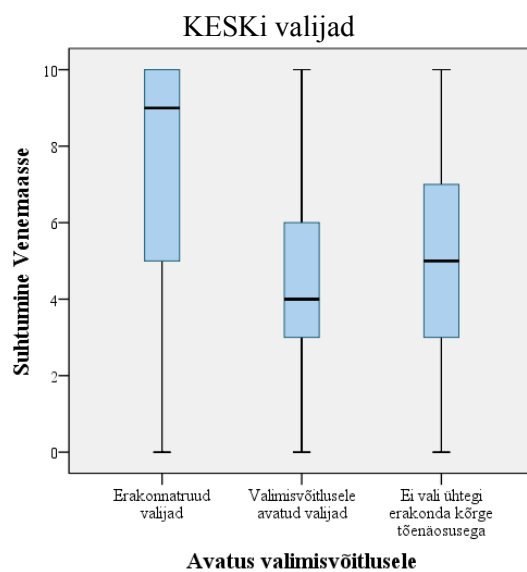
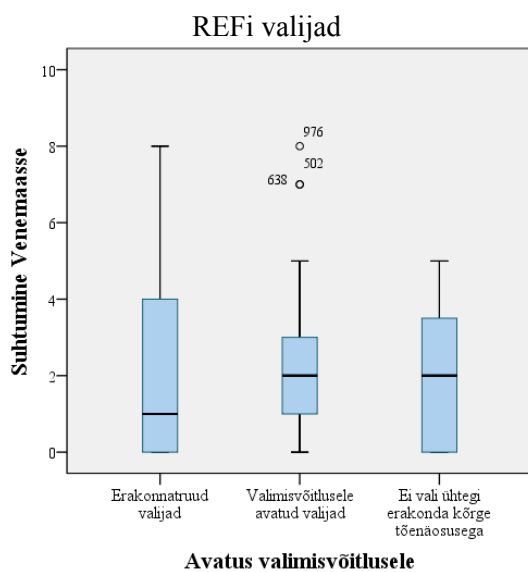
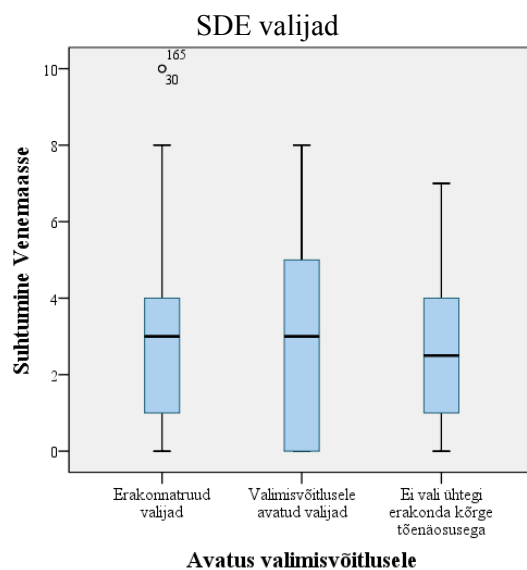
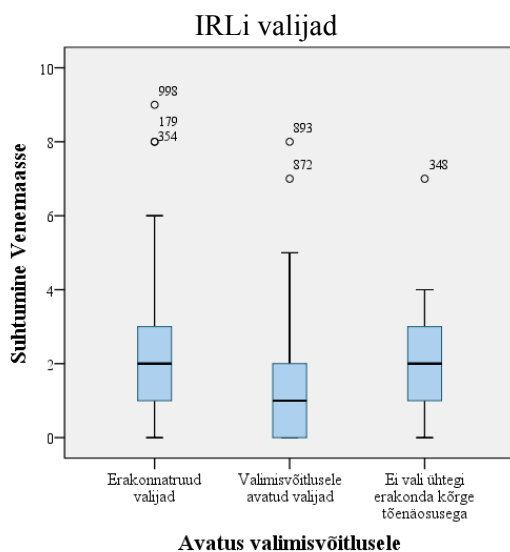
LISA 1. Valijate avatus valimisvõitlusele ja positsioon vasak-parem skaalal (0 - vasakpoolne, 10 - parempoolne)

LISA 2. Valijate avatus valimisvõitlusele ja suhtumine Euroopa ühinemisse
(0 - „Euroopa ühinemine on liiga kaugele läinud”, 10 - „Euroopa ühinemine peaks jätkuma”)

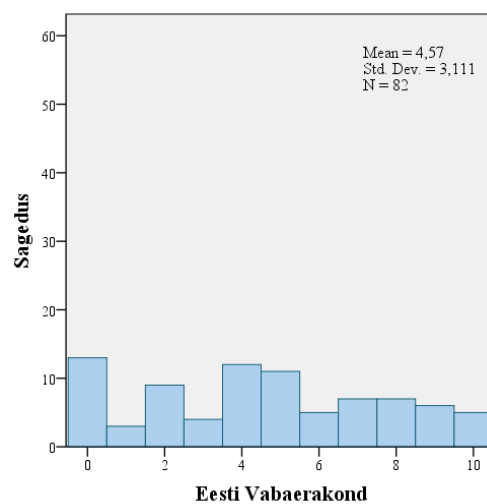
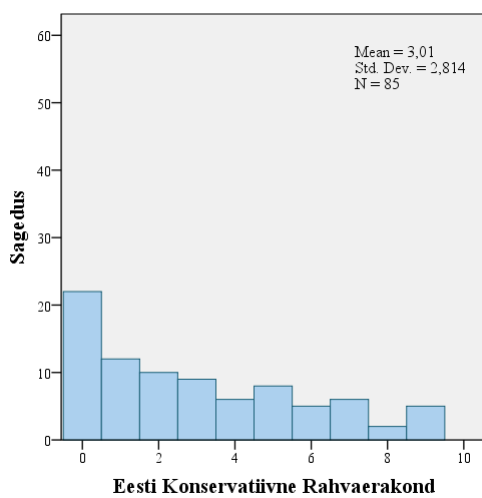
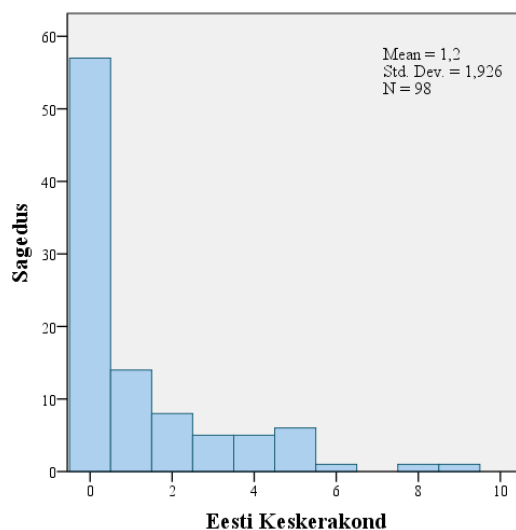
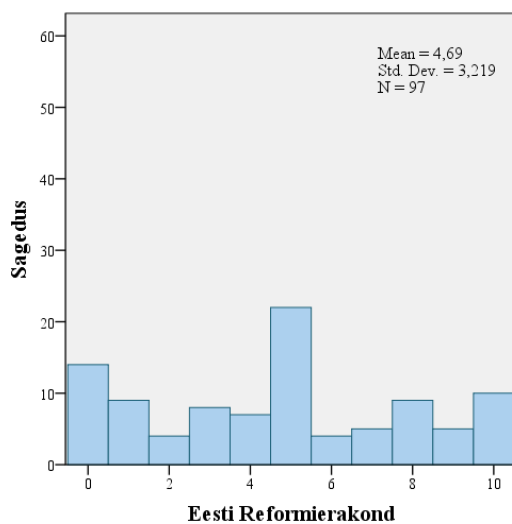
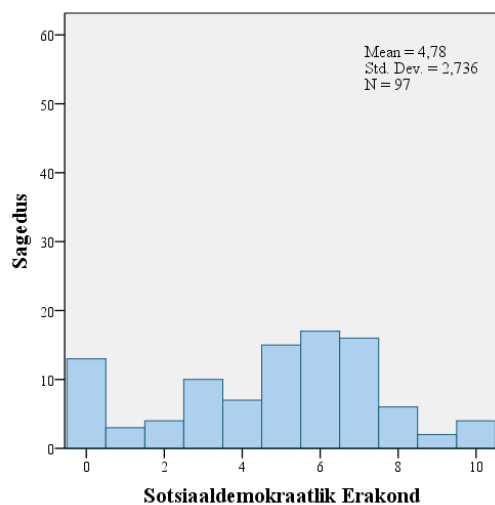
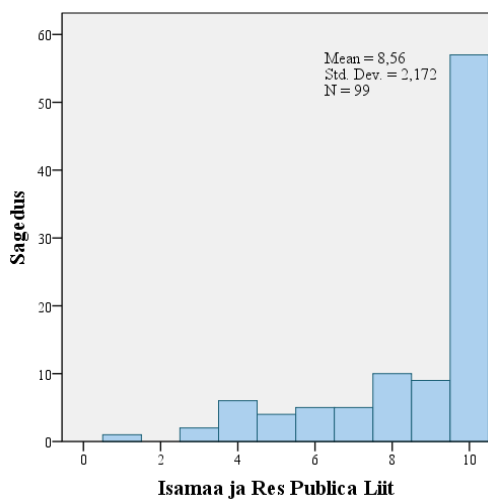

LISA 3. Valijate avatus valimisvõitlusele ja suhtumine Venemaasse
(0 - „Venemaa on Eesti jaoks julgeolekuoht”, 10 - „Venemaa on usaldusväärne
koostööpartner”)

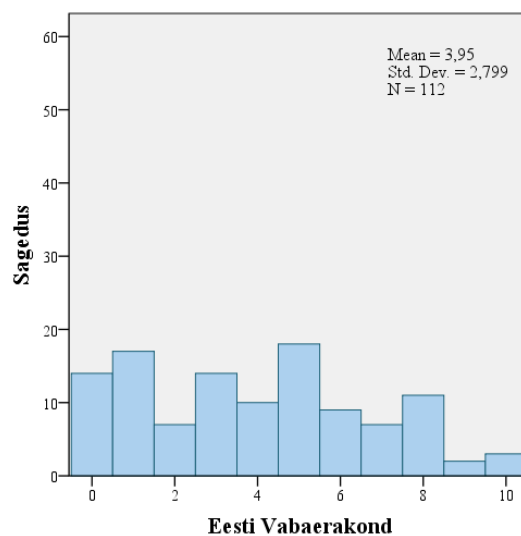
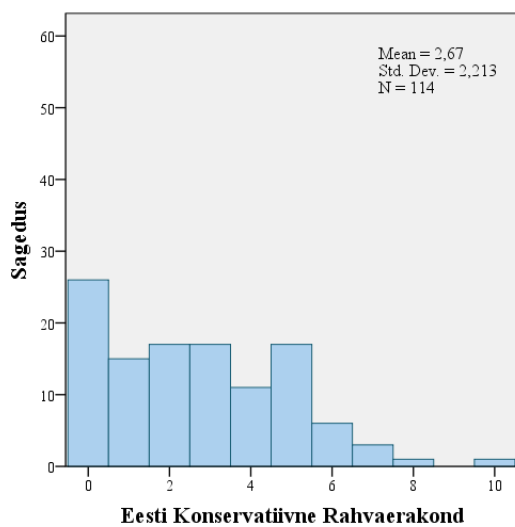
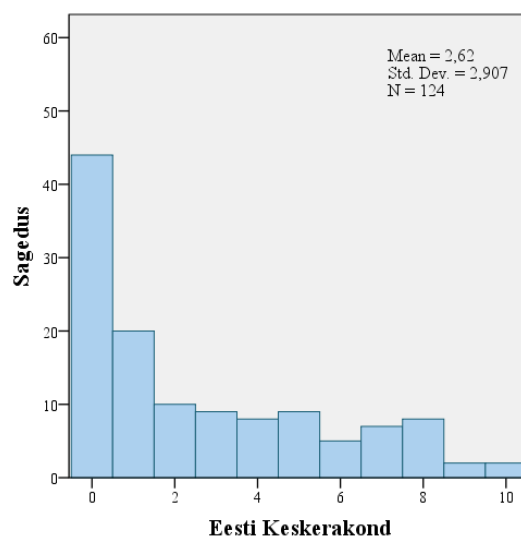
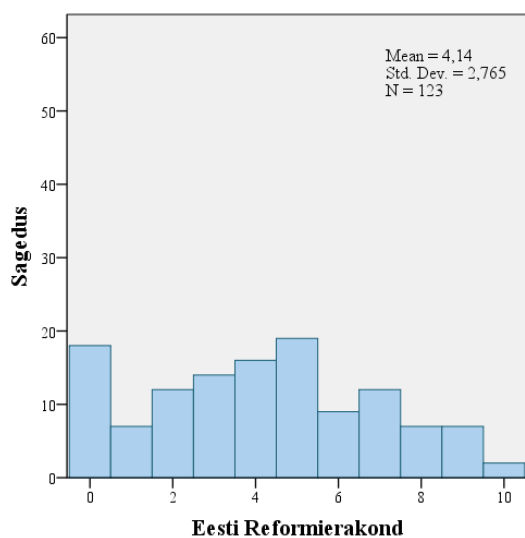
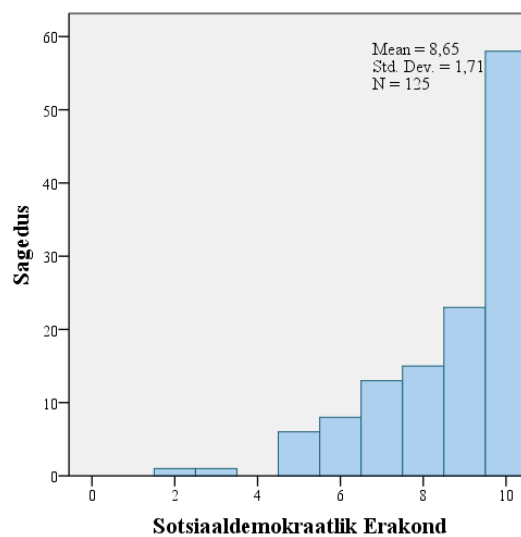
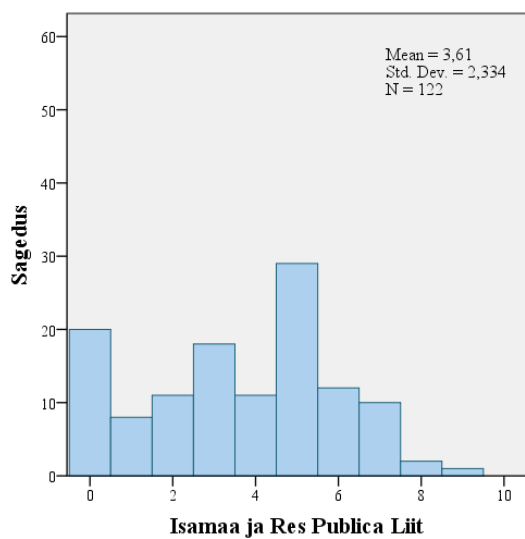

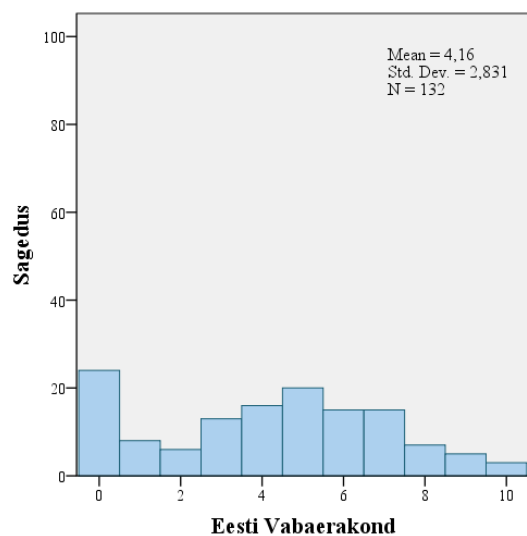
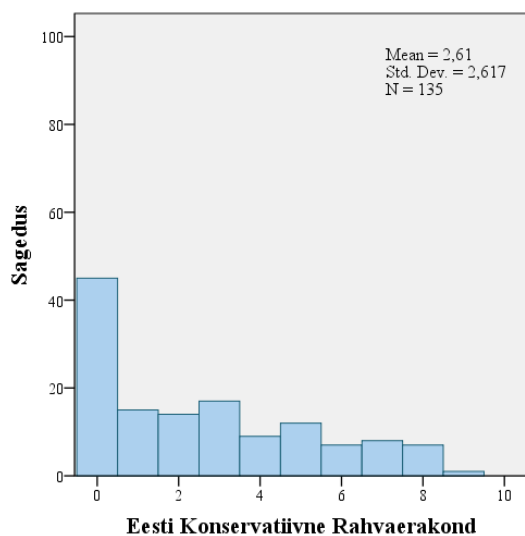
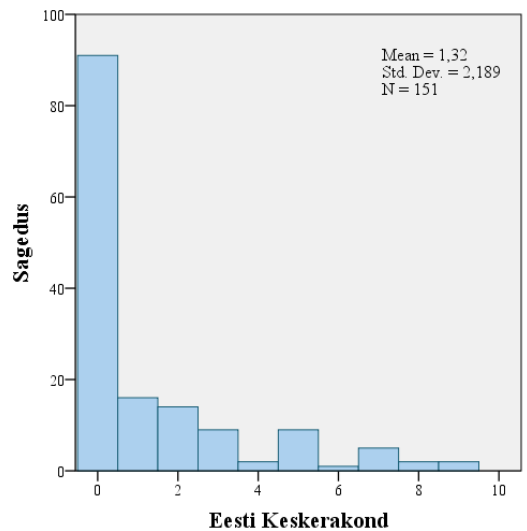
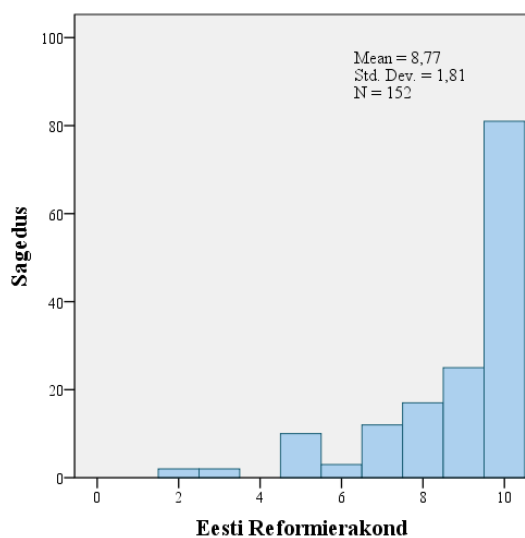
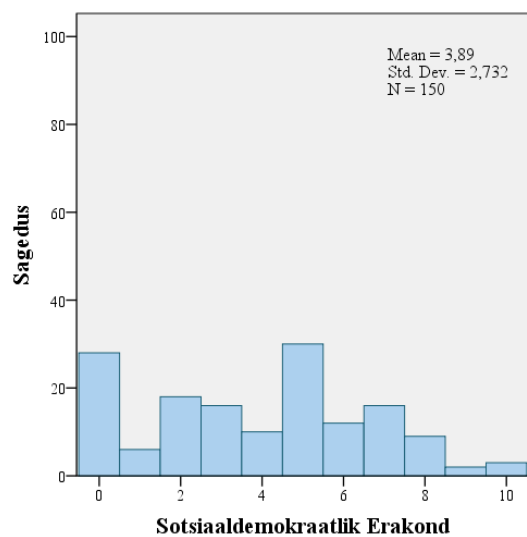
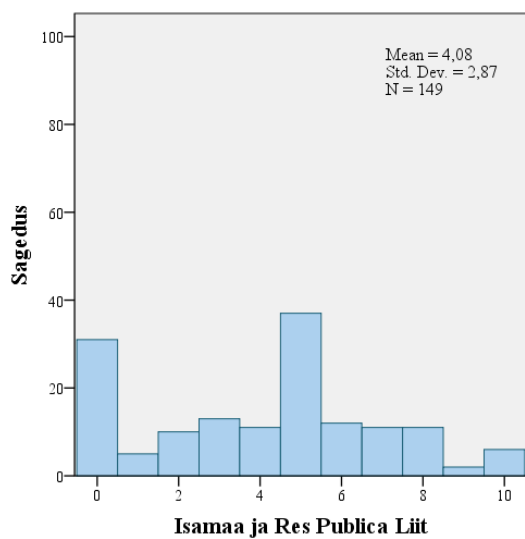
LISA 4. Isamaa ja Res Publica Liidu valijate hinnang teistele erakondadele

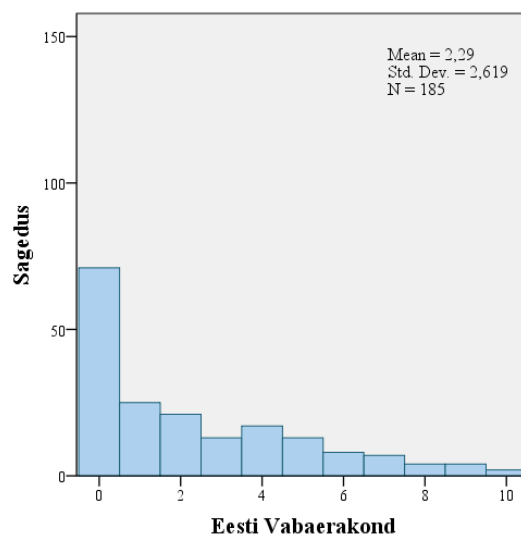
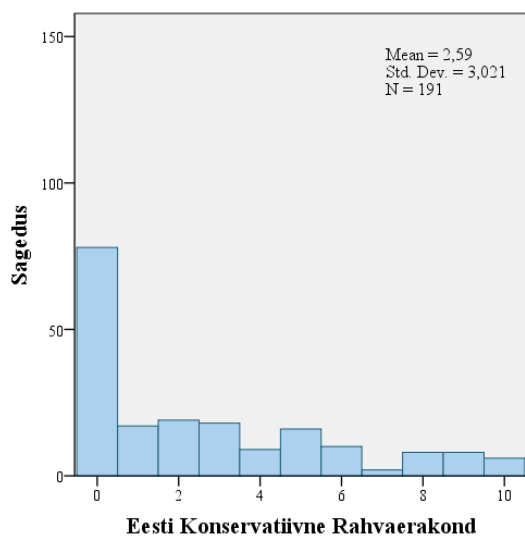
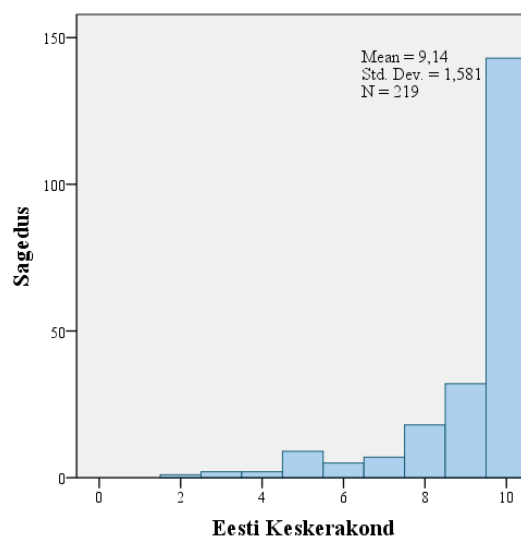
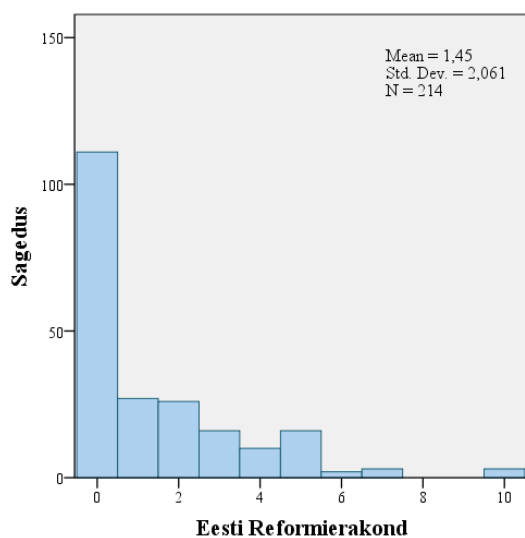
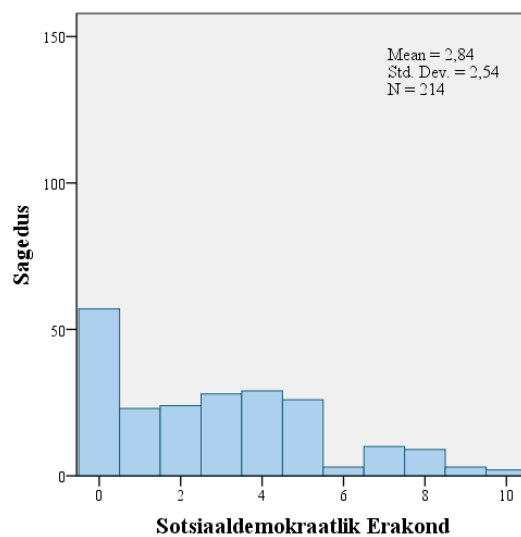
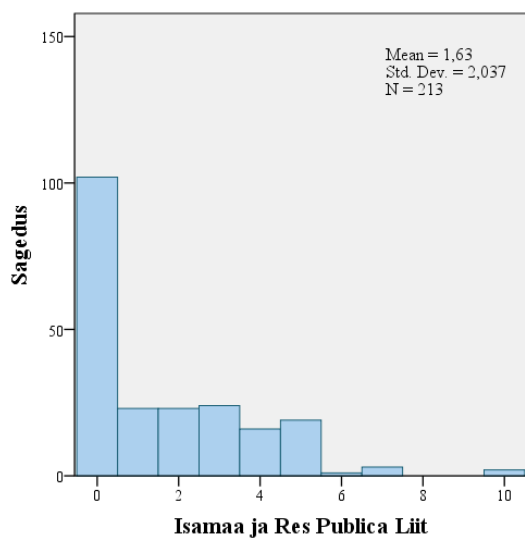
LISA 5. Sotsiaaldemokraatliku Erakonna valijate hinnang teistele erakondadele

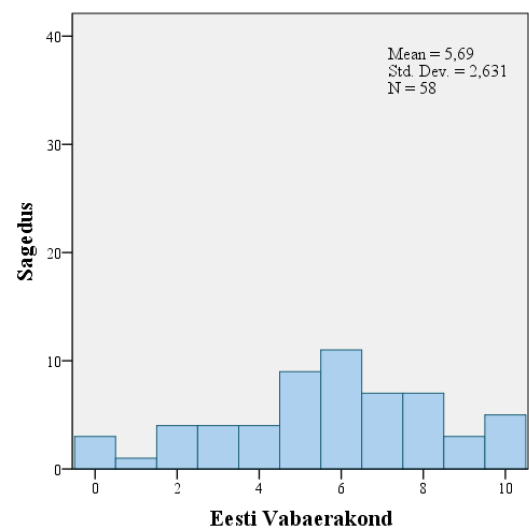
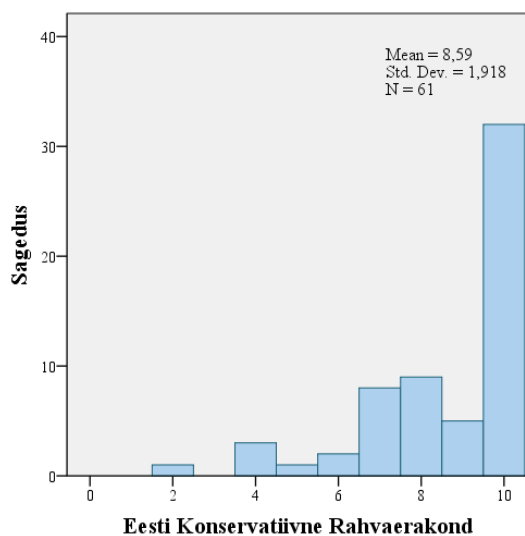
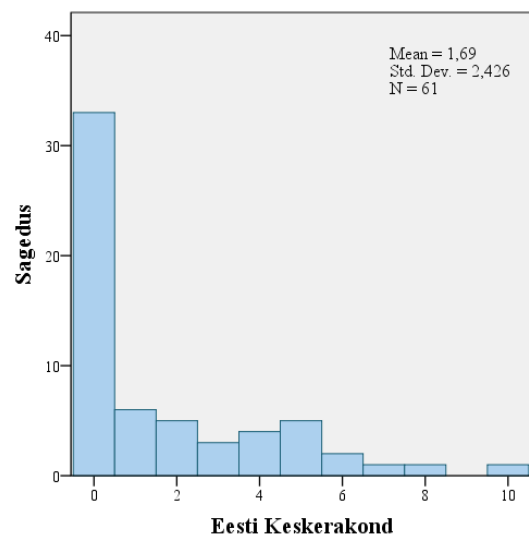
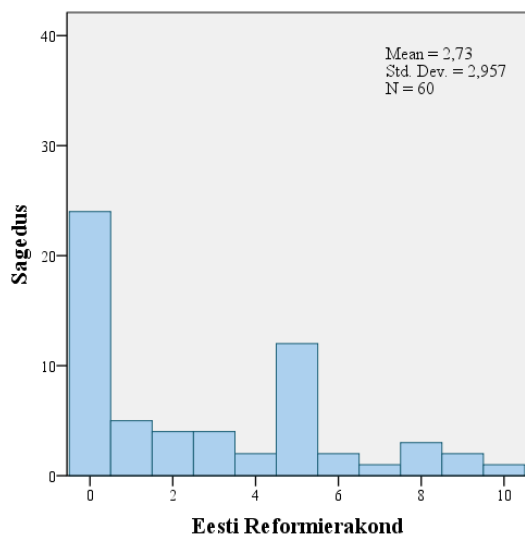
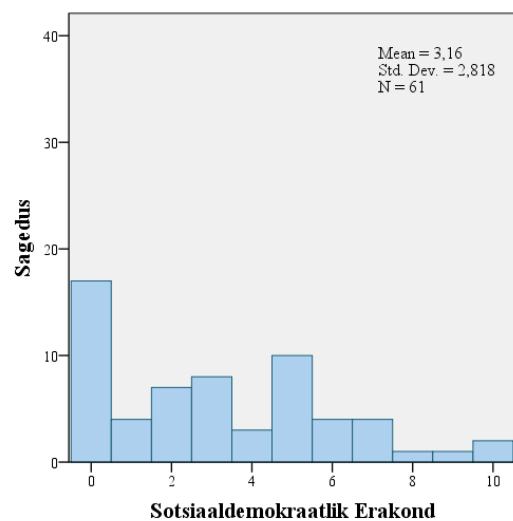
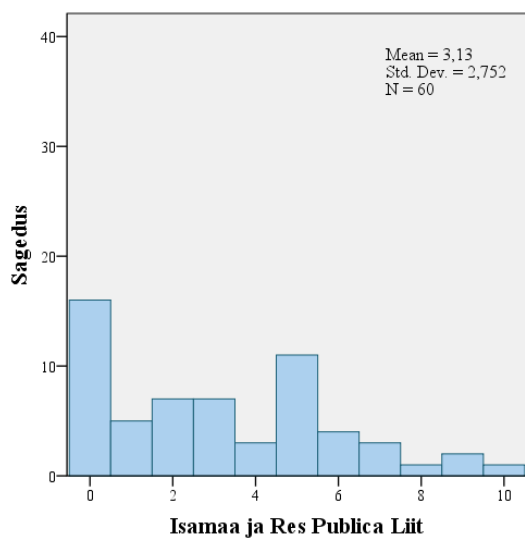
LISA 6. Eesti Reformierakonna valijate hinnang teistele erakondadele

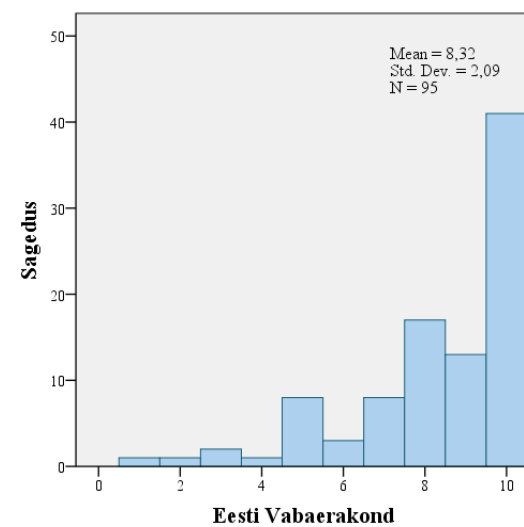
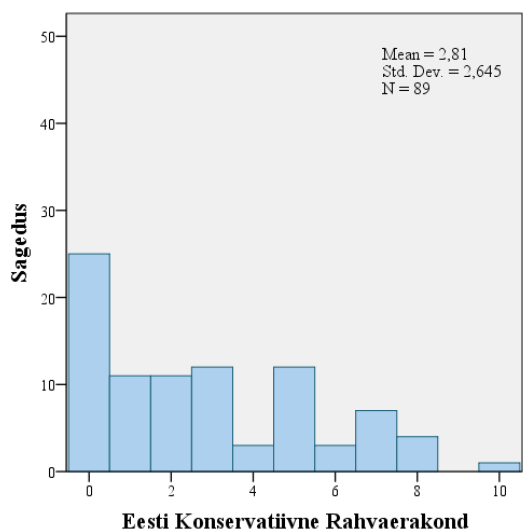
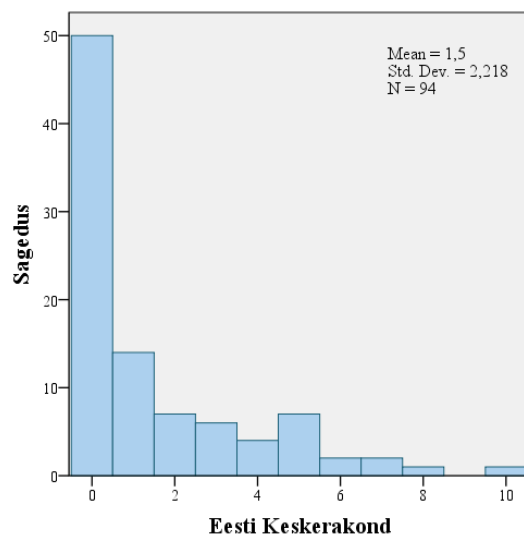
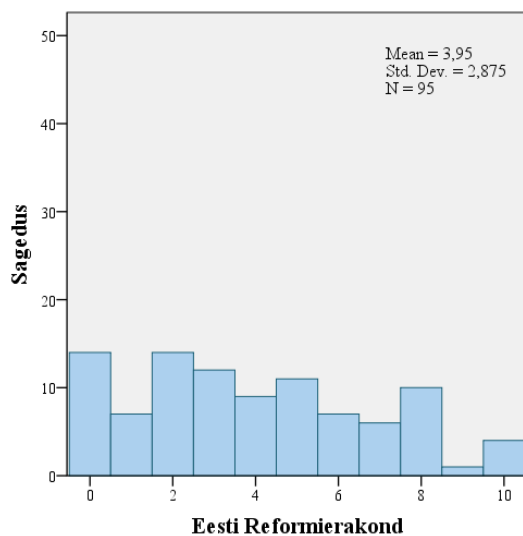
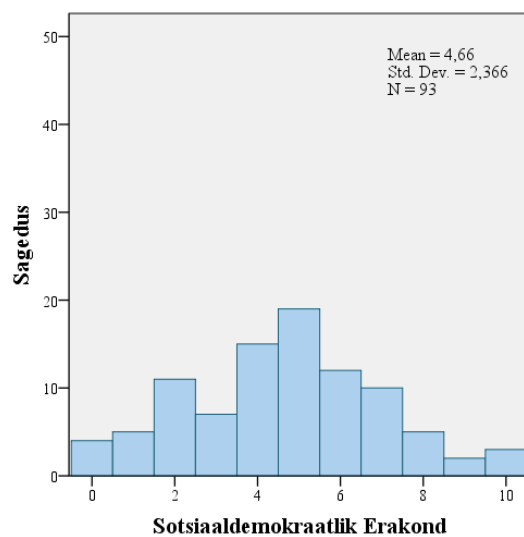
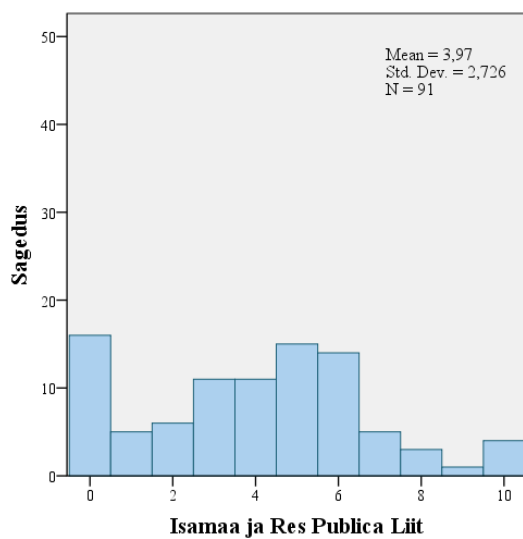
LISA 7. Eesti Keskerakonna valijate hinnang teistele erakondadele

LISA 8. Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna valijate hinnang teistele erakondadele

LISA 9. Eesti Vabaerakonna valijate hinnang teistele erakondadele

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kristiine Järvan,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Avatus valimisvõitlusele Eesti 2015. aasta parlamendivalimistel ning suhe sotsiodemograafiliste tunnuste, hoiakute ja erakondlike eelistustega”, mille juhendaja on Mihkel Solvak,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 22.05.2017